

DÜNYA SANAYİ COĞRAFYASINDA ÜLKELERİN VE KENTLERİN PLANLAMA ARACILIĞI İLE DEĞİŞEN KİMLİK VE ROLLERİ: TÜRKİYE - KOCAELİ ÖRNEĞİ*

CHANGING IDENTITIES AND ROLES OF COUNTRIES AND CITIES IN THE WORLD'S INDUSTRIAL
GEOGRAPHY DUE TO PLANNING: TURKEY - KOCAELİ EXAMPLE

 Duygu KANIK¹

 Oya AKIN²

¹ Dr., duygu_oztekin@hotmail.com

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, oakinster@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
16.01.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
18.03.2025

ÖZET

Bu çalışmada dünya sanayi coğrafyası içerisinde küresel ölçekte Türkiye'nin, ulusal ölçekte ise "Sanayi Başkenti" olarak adlandırılan Kocaeli'nin sahip olduğu rol 2015-2016 yılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) sanayi veritabanına kayıtlı yabancı sermayeli firmalar üzerinden, kalkınma, bölge ve kent plan kararları ile birlikte değerlendirilmek sureti ile analiz edilmiştir. Dünyadaki sürece paralel olarak Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarına konu olmaya başladığı tarih doğrultusunda sanayi coğrafyasındaki rolü nedir? Yabancı sermaye yatırımları ülkenin neresinde, neden konumlanmıştır? En çok yabancı sermaye yatırıma konu olan Kocaeli'nin yatırım için tercih edilme nedenleri nelerdir? Kocaeli'nin günümüzdeki kimliğinin oluşmasında yapılan yatırımların etkileri nelerdir? Kalkınma, bölge ve kent plan kararlarının bu kimlik üzerindeki etkileri nelerdir? sorularından yola çıkan bu araştırma kapsamında; yabancı sermayeli firmaların konumları, sektörleri, kuruluş/ortaklık yılları, merkez ofisleri ana göstergeler olarak belirlenmiş ve bu göstergeler kalkınma, bölge ve kent plan kararları ile birlikte değerlendirilmiştir.

Bu ana göstergeler ışığında araştırmanın uluslararası ölçekteki bulgusu "Türkiye'nin dünya sanayi coğrafyasında diğer pazarlara ulaşmak amacıyla yatırım yapılan bölgesel bir merkez olduğudur". Ulusal ölçekte tespit edilen bulgu ise; Kocaeli'nin İstanbul'da yatırım yapan yabancı sermayeli sanayi kuruluşlarının desantralizasyon merkezi olarak sanayi kimliği ile öne çıktığı; kalkınma ve bölge planı kararlarının kent plan kararlarının uygulanmasına izin vermediği ve kentin diğer potansiyellerinin ön plana çıkmasını engellediğidir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Sermaye, Sanayi, Kocaeli, Dünya Sanayi Coğrafyası

ABSTRACT

In this study, the role of Turkey on global scale within the World's Industrial Geography and that of Kocaeli, which is called "the Capital of Industry" on national scale, have been analysed over foreign capitalized firms saved on the database of The Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB) during the period of 2015-2016 by evaluating together with development, regional and city plans decisions. Within the scope of our research, based on the leading questions such as "What is the role of Turkey in this industrial geography parallel to the process in the world as of the date when Turkey started to become the subject of foreign capital investments? In which part of Turkey and why were foreign capital investments positioned? Being a city which is most subject to foreign capital investment, what makes Kocaeli preferable to make investment? What are the impacts of such investments on the current identity of the city? What are the effects of development, regional and city plans decisions on this identity?", the locations of foreign capital investments, the year of establishment/partnership, and their central offices were set out as main indicators and this main indicators evaluated with development, regional and urban plan decisions.

In terms of these main indicators, the research finding on international scale is that "Turkey is a regional hub where investments are made in order to access other markets in the world's industrial geography". The finding on national scale is that Kocaeli becomes prominent with its industrial identity as a centre of decentralization of foreign capital industrial organizations making investment in the province of İstanbul; development and regional plan decisions do not allow the practice of city plan decisions and inhibit take over the other potentials of the city.

Keywords: Foreign Capital, Industry, Kocaeli, World's Industrial Geography.

* Bu makale, Doç. Dr. Oya AKIN danışmanlığında Duygu KANIK tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Anabilim Dalı'nda hazırlanan "SANAYİ COĞRAFYASINDA DEĞİŞİM SÜRECİNDE KENTLER (İZMİR ÖRNEĞİ)" başlıklı doktora çalışmasından üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Dünya Bankası'na göre sanayileşme; ülkenin iktisadi gelişmesinde sanayinin, tarımdan hızlı büyümesi ve kademeli olarak ülke ekonomisinde öncü rol oynar hale gelmesi aşaması olarak tanımlanmaktadır. Sanayileşme olgusu, toplumların ekonomik anlamda gelişimi ve kalkınmasının olmazsa olmaz bir gereği olarak görülmektedir (Yurdakul, 2005).

Sanayileşmenin Avrupa'da, aydınlanma dönemi sonrasında yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucunda yeni buluşların etkisi, özellikle de buhar gücüyle çalışan makinelerin üretimde kullanılması ile birlikte sermaye birikiminin artması ile ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. 20. yüzyılda teknolojik girdiler ile yeniden şekillenen dünya sanayi coğrafyasında; 19. Yüzyılda üretim merkezi olan İngiltere, Almanya, Amerika, Rusya ve Japonya gibi ülkelerin kentlerinin yönetim merkezlerine dönüştüğü, üretim coğrafyasının pazara yakınlık olgusu doğrultusunda yeniden şekillendiği anlaşılmaktadır (Yeşil, 2010). Günümüzde sanayinin, gelişmekte olan ülkelerde ağırlıklı olarak düşük işgücü maliyetleri nedeni ile yer seçme eğiliminde olduğu ve sanayi sektörünün bu ülkelerin istihdam ve diğer ekonomik sektörler üzerindeki çarpan etkilerinin son derece belirleyici olduğu görülmektedir. Çevreyi kirletici etkisi yüksek sanayi tesisleri ucuz iş gücü, arsa ve hammaddenin bulunduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yer seçerken, bu tesislerin ana yönetim yapıları ve üsleri gelişmiş ülkelerde yer almaktadır. Merkez-çevre ilişkisi olarak tanımlanan bu olgu, Raul Prebisch'in başkanlık ettiği Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu (Economic Commission for Latin America - ECLA) çatısı altında uluslararası iş bölümünün karşılıklı yarar ilişkisine dayandığı görüşü doğrultusunda gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelerin ilişkisinin sorgulanmasına yönelik çalışmalar sonucu ortaya konmuştur. Prebisch dünya ülkelerini birincil mal üreticileri ve ithalatçıları olan az gelişmiş çevre ülkeler ve sanayi mal üreticisi ve ihracatçısı olan gelişmiş merkez ülkeler olarak sınıflandırmıştır (Prebisch'den aktaran Karas, 2017).

Sanayi coğrafyasında sermayenin yer seçiminde merkez/çevre ülke ilişkisinin yanı sıra karşılaşılan bir diğer kavram da kümelenmedir. Kümelenme kavramına ilk kez Alfred Marshall (1890) tarafından Ekonominin İlkeleri (Principles of Economics) adlı eserde değinilmiş olup, kümelenme işbirliği ve dayanışma içinde olabilecek işletmelerin ekonomik üstünlük için coğrafi olarak belirli bir bölgede küme oluşturacak şekilde yer seçmesi anlamına gelmektedir (Akdeve, 2008). Sanayi sektöründe kümelenme eğiliminin mekânsal boyutunu Castells (2007) ölçek büyüklüğü itibarıyla küresel, bölgesel ve yerel olmak üzere farklı düzeylerde ele almakta ve sanayi kümelenme eğiliminin küresel düzeyde günümüzdeki yeni uluslararası iş bölümünün ürünü olduğunu ifade etmektedir (Kaygalak, 2015). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ortak pazar oluşturma hedefi ile uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması için yapılan anlaşmalarla dünya genelinde ekonomi politikaları değişmeye ve yeni sanayi kümelenmeleri oluşmaya; sanayi yer seçimi ulusal boyuttan çıkarak uluslararası boyuta genişlemeye başlamıştır (Uras, 2017; Yıldırım, 2011; Kaygalak, 2015). Ulusal politikaların sanayinin yer seçimi üzerindeki etkisini yitirmesi, sanayinin, ülkeler arasında çok uluslu şirket kararlarına dayalı hızlı bir şekilde yer değiştirmesine olanak vermiş ve sanayi yatırımlarının rekabetçi avantajları yaratan yığılma ekonomilerinin olduğu bölgelerde/ülkelerde yer seçmeye çalıştığı izlenmiştir (Kaygalak, 2015; Castells, 2007).

Sonuç olarak; 18. yüzyılda sosyal ve kültürel gelişimlerini tamamlayan ve teknoloji üreten ülkeler; emek yoğun sanayilerini işgücü maliyetlerinin düşük olduğu coğrafyalara transfer etmişler, bu coğrafyalarda üretilen ürünleri tüm dünyaya pazarlayarak kentlerini sanayiden arındırarak gelişmiş teknoloji ve hizmet kentlerine dönüştürme yolunda ilerlemişlerdir.

Bu çalışma kapsamında uluslararası ölçekte Türkiye'nin dünya sanayi coğrafyasında sahip olduğu rol, ulusal ölçekte Kocaeli'nin Türkiye sanayi coğrafyasındaki rolü, merkez-çevre ilişkisi bağlamında Kocaeli sanayileşme sürecinin İstanbul ile ilişkisi ve yabancı sermayeli sanayi birimlerinin Türkiye'de ve Kocaeli'de neden yer seçtiği; bu yer seçiminde ülke, bölge ve kent planlarının etkilerinin tartışılması temel araştırma konularını oluşturmaktadır.

Çalışma iki ana başlıkta ele alınmaktadır. Literatür araştırmalarına odaklanan birinci bölümde; 20. yüzyıl ile birlikte yeni teknolojik buluşların sanayi birimleri üzerinde etkili olduğu mekansızlaşmanın, bir başka deyişle yer seçiminde yere bağımlılığın ortadan kalkmasıyla yatırımların üretim maliyetlerinin düşük coğrafyalara doğru kaymasının, ortaya koyduğu yeni merkez-çevre ilişkisi açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise; sanayinin bu yeni Dünya düzeni arayışında, Türkiye ve Kocaeli'nin rolünün ne olduğu üzerinde durulmaktadır. Çalışma kapsamında literatür araştırmalarından elde edilen kuramsal bilgiler, Türkiye, İstanbul ve Kocaeli örneğinde kurumsal verilerin mekansal eşleştirilmesi yapılarak test edilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışmanın mekansal eşleştirmeye dayanan yöntemi iki temel veri kümesi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Birinci veri kümesi yabancı sermayeli firmaların yer seçimidir. TOBB ve T.C. Ekonomi Bakanlığı verilerine dayalı olarak Türkiye ve Kocaeli'de 2015 – 2016 döneminde yatırım yapan yabancı sermayeli firmaların; yatırımı yapan ülke, kuruluş tarihi, yer seçimi, alt sektör, işgücü verilerinin %17 örnekleme ile farklı ölçeklerde (bölge, NUTS, il) mekansal eşleştirmesi yapılmıştır. Bu veri kümesi ile Türkiye ve Kocaeli'nin dünya sanayi coğrafyası içerisindeki yerinin / öneminin belirlenmesi hedeflenmektedir.

İkinci veri kümesi ise farklı ölçeklerdeki planların analiz edilmesinden elde edilmiştir. Kalkınma planları, bölge planları, çevre düzeni planları ve İstanbul ile Kocaeli kent planlarının analiz edilmesi ile farklı ölçeklerdeki plan kararlarının uluslararası ölçekte Türkiye'nin dünya sanayi coğrafyasındaki rolünün belirlenmesinde, Kocaeli özelinde ise İstanbul kenti sanayi desantralizasyonunun, Kocaeli kentine yansımada ne derece etkili olduğu tartışılmıştır.

Çalışma ile üretim biçimlerindeki değişimin ekonomik yapının yanı sıra, sosyal ve fizik mekânı şekillendirmesi sonucu planlama ile doğrudan ilişkili ve kentlerin kimlikleri üzerindeki etkisi nedeni ile planlamanın da konusu olduğu; genellikle hizmetler – sanayi sektörü ilişkisi, kentlerin gelişiminde sanayinin etkisi, sanayi tesisleri yer seçimi gibi ana başlıklar altında ele alınan sanayi/planlama ilişkisine daha farklı bir çerçeveden bakarak ülkelerin ve kentlerin değişen kimliklerinde planlamanın rolü ve nasıl yönetildiğinin önemi üzerine vurgu yapılmaya çalışılmıştır.

2. DÜNYA SANAYİ COĞRAFYASININ GELİŞİM VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE KENTLER

Buharlı makinelerin 18. yüzyılın son çeyreğinde endüstride kullanılmaya başlamasıyla, üretimin ölçeği değişmiş, küçük üretim tesisleri yerini büyük ölçekli fabrikalara bırakmış, sanayi yeni enerji merkezleri etrafında toplanmaya başlamıştır (Bumin, 1990; Aydemir vd., 2004). Üretim biçiminin ve ölçeğinin değişmesi ile yaşam biçimleri, sosyal yapı ve kentsel mekân da değişmeye başlamış; emek ve sanayinin belli merkezlerde yığılmasına neden olmuştur. Fabrikalar çevresinde yeni yerleşmeler oluşmaya başlamış, küçük ölçekli yerleşmeler büyümüş ve yoğunlaşmış, imarlı arsa talebini karşılamak için köy meraları ve küçük tarım toprakları yeni bir mülkiyet yapısı düzenlemesi ile küçük yüzölçümlü arsalarla dönüştürülerek yapılaşmaya açılmıştır.

Dünya sanayi coğrafyasının gelişim ve değişiminde, ülkelerin üstlendikleri kimlik ve rollerde;

- Üretim biçimlerinin değişimi (Fordizm / post-fordizm),
- Dünya genelinde yaşanan savaşlar ve benimsenen farklı ekonomi politikaları,
- Yabancı sermaye yatırımları,
- Yatırım yapılan sektörlerin,

etkili olduğu görülmektedir.

Dünya sanayi coğrafyasında yaşanan değişim sürecine paralel olarak, planlamanın da kapsam ve amacı değişmiştir. Önceleri kentlerin gelecekteki gelişme eğilimlerini denetleme ve yönlendirme hedefi taşıırken, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan ekonomik küreselleşme ile birlikte, ülkelerin yanı sıra kentlerin de yatırımları çekmek için birbirleri ile yarışır hale gelmesinin bir sonucu olarak planlama kent imajını güçlendirme, pazarlama eylem sürecine dönüşmüştür (Aydemir vd., 2004).

➤ **Üretim biçimlerindeki değişimler**

Dünya sanayi coğrafyasının değişimde fordizm / post-fordizm olarak adlandırılan iki temel kırılma noktasına vurgu yapılmaktadır. Fordist üretim sistemi 1914 yılında Henry Ford tarafından üretimin sürekliliğini sağlamak amacı ile kitlesel tüketimi hedefleyen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Harvey, 1997). Fordist üretim, bant sisteminin kurulu olduğu büyük sanayi tesislerini gerektirdiğinden üretimin belirli odaklarda yığılmasına, dünya sanayi coğrafyasındaki kentlerin ölçeklerinin değişmesine neden olmuştur (Mert, 2002). 1960'lı yıllara kadar sürekliliğini sağlamış olsa da, fordist üretimin lokomotif sektörü olan otomobil, beyaz eşya gibi dayanaklı tüketim malları sektöründe 1970'li yıllarda talebin piyasaların doymaya başlaması sonucu düşmesi, piyasaların tüketicilerin gelirlerinin artması ile farklılaşmış mal talebi sonucu hızla parçalanmaya başlaması, artan uluslararası rekabet ve 1973 yılındaki Petrol Krizi sonucunda sistemin değişmesi gerektiği ortaya çıkmıştır (Akın, 1999). Böylelikle fordist üretime göre daha esnek, küçük ölçeklerde, stoklama olmadan, değişik ürün türlerinde üretimi, yatay işgücü örgütlenmesini, kişisel beceri ve başarıya dayalı ücretlendirmeyi, şirketler arası yeni ortaklıklar doğmasını beraberinde getiren post-fordist üretim sürecine geçilmiştir (Mert, 2002).

➤ **Dünya genelinde yaşanan savaşlar ve benimsenen ekonomi politikaları**

Dünya sanayi coğrafyasının şekillenmesinde üretim biçimlerinin değişmesinin etkisi olmakla birlikte, savaşlar, uluslararası ortaklıklar ve ülkelerce farklı dönemlerde benimsenen farklı ekonomi politikalarının da etkisi yadsınamaz niteliktedir. Özellikle dünya genelinde II. Dünya Savaşı sonrasında korumacılık politikaları ve ekonominin devlet müdahalesi ile yönlendirilme süreçlerinin terk edilmesi ve ortak pazar oluşturulması amacı ile oluşturulan topluluklar sonucunda sanayi küresel ölçekte yer değiştirmeye başlamıştır. Bu duruma paralel olarak ana üretim merkezi olan ülkeler yönetim merkezlerine dönüşmeye, yatırımlarını ucuz arazi, iş gücü ve yatırım teşviklerinin olduğu ülkelere kaydırmaya başlamışlardır. Bu noktada dünya sanayi coğrafyasındaki ülkeler Prebisch tarafından; yönetim merkezine dönüşen, sanayi malı üreticisi ve ihracatçısı olan merkez ülkeler, yatırım yapılan, birincil mal üreticisi ve ithalatçısı olan çevre ülkeler olarak sınıflandırılmıştır. Diğer bir deyişle 18. yüzyılda sanayileşmeye başlayan ülkeler merkez ülke rolünü üstlenirken, orta düşük ve orta yüksek teknoloji yatırımlarını yönlendirdikleri ülkeler, çevre ülkeler rolüne sahip olmuştur (Akdeve, 2008; Kaygalak, 2015; Yıldırım, 2011; Çakmak, 2016; Karaş, 2017).

➤ **Yabancı sermaye yatırımları**

Ülkelerin dünya sanayi coğrafyasında sahip oldukları rolleri belirlemede yabancı sermaye yatırımları da önem kazanmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politikasının temel hedefi, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmektir. Ancak bu hedefin gerçekleşebilmesinde sermaye birikimi ve finansman temel bir sorun oluşturmakta, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler, özellikle 1970'li yıllardan bu yana emek bolluğuna sahip olmalarına karşın sermaye oluşumunda yetersizlik ve sermaye kıtlığı sorunu yaşamaktadır. Bu durum kalkınmanın sağlanabilmesi için yurtiçi tasarruflara ilaveten, sermaye açığını ortadan kaldırmak amacı ile dış borçlanma ya da yabancı sermayeyi çekme yoluna gidilmesine neden olmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının artması, sermaye açığının ortadan kalkması, üretimde eski teknoloji yerine yeni teknolojilerin kullanılması, üretimde verimliliğin artması ve yeni dış pazarlara açılma anlamına gelmektedir (Çetinkaya, 2004).

Castells (2006) Enformasyon Çağı adlı kitabında, ulusal ekonomilerin küreselleşme süreçlerini; dünyadaki en büyük üç piyasa ekonomisi olan ABD, Japonya, Almanya, Avrupa özelinde İngiltere, İspanya, dünyanın yeni sanayileşmekte olan en büyük ekonomilerinden biri olarak da Hindistan üzerinden tanımlamakta ve yabancı sermaye bağımlılığına vurgu yapmaktadır. Merkez/çevre ülke ilişkisinin değişiminde özellikle ekonomi ve iktisat dallarında büyümenin ve gelişmenin bir aracı olarak görülen yabancı sermaye yatırımlarının rol oynayacağı belirtilmektedir (Castells, 2006).

➤ **Sektörel eğilimler**

Sektörel eğilimlerdeki değişimler ülkelerin dünya sanayi coğrafyasında sahip oldukları rollerin değişimi ile ilgili bilgiler de vermektedir. Günümüzde merkez ülkeler olarak tanımlanan ülkelerin II. Dünya Savaşı ve sonrasında makine ve kimya sektörlerine yatırım yaptıkları, 1970'lere gelindiğinde özellikle imalat sektöründe yaşanan sorunlar ve aynı dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda yatırımların bilgi yönetimine ağırlık veren sanayi ve hizmetler sektörlerine kaydardıkları görülmektedir. Buna karşın çevre ülkeler olarak tanımlanan ülkelerin sanayileşmeye II. Dünya Savaşı sonrasında başladıkları ve ithal ikameci politikaları benimsememelerinin yanı sıra, yabancı yatırım çekmek için verdikleri imtiyazlar nedeni ile özellikle 1970'li yıllar sonrasında merkez ülkelerin fiziki mekanlarında istemedikleri sanayi sektörü yatırımlarına konu oldukları görülmektedir (Karaş, 2017).

Yabancı sermaye yatırımları ve sanayi türleri uluslararası ölçekte ülkelerin rollerini belirlerken fiziki mekan da şekillendirmektedir. Yatırıma konu olan sektör, beraberinde yan sektörleri de getirmektedir. Bu durum iki kavram üzerinden açıklanabilir:

1. Yığılma ekonomileri: Alfred Marshall tarafından ekonomik faaliyetlerin fiziki mekanda maliyetleri azaltmak amacı ile belirli bir coğrafi alanda yer seçmesi;
2. Kümelenme: belirli bir alanda faaliyet gösteren, aralarında organizasyonel anlamda birbirlerini tamamlayacak güçlü bağlar bulunan firma ve kurumlar topluluğunun fiziki mekanda birbirlerine yakın yer seçmesi (Müderrişoğlu ve Gezici Korten, 2015; Ersoy, 2012).

Uluslararası ölçekteki durumun benzeri kent ölçeğinde de yaşanmaktadır. Kentler uluslararası skalada sahip oldukları güç doğrultusunda oluşturulmuş bir hiyerarşi içinde yer alırken ulusal ölçekte üretim ve hizmetler sektörlerindeki ilişkilerinin yanı sıra sanayinin kümelenme eğilimleri çerçevesinde, fiziki mekânları ve kimlikleri ile merkez ve ilişkili çevre kentler olarak rol almaktadırlar (Akin, 1999).

➤ **Planlamanın değişen rolü**

Planlama, geleceğe yönelik, istenilen hedeflere ulaşmak amacıyla, sistemli eylem programlarının hazırlaması süreci olarak tanımlanmaktadır.

18. yüzyılda başlayan yeni bir üretim anlayışı olarak sanayileşme ve beraberinde getirdiği sağlıklı kent mekanı, planlamanın ortaya çıkış süreçlerini doğurmuştur. Sanayi Devrimi öncesinde surlar içerisinde yoğun yapılaşmış, ekonomisi tarım ve ticarete dayalı, fonksiyonlar ve toplumsal sınıflar arasında kentsel mekanda belirgin bir ayrışmanın olmadığı, yaya kenti ölçeğindeki, basit ve geleneksel yapıdaki kentler, temelleri 18. yüzyılda atılan ve üretimde makineleşmenin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlaması sonucu ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile birlikte yeniden biçimlenmiştir.

18. yüzyılın son çeyreğinde üretimde buharlı makinelerin kullanılmaya başlamasıyla, üretim tesisleri de ölçek değiştirmiş, küçük tesisler yerlerini büyük fabrikalara ,küçük ölçekli üretimler ise yerini kütleli üretimi temel alan sanayileşmiş üretime bırakmış, sanayi giderek yeni enerji merkezleri etrafında toplanmıştır (Bumin, 1990; Aydemir v.d., 2004). Üretim biçiminin ve ölçeğinin değişmesi, sosyal yapının, kentsel mekânın, yaşam biçimlerinin ve kent kimliklerinin de değişmesine neden olmuştur.

Sanayi devriminin 19. yüzyıl boyunca neden olduğu kırdan kente doğru büyük nüfus hareketleri sonucunda ortaya çıkan altyapı, konut, ulaşım ve çevre sorunlarına karşı toplumun ve devletin hazırlıklı olmaması sonucunda mevcut yapısı ile bu dönüşümü karşılamada yetersiz kalan kentlerde ortaya çıkan sağlıklı yaşam koşullarının üretimde yol açtığı verimsizlik vb. sorunların yeni gelişen kapitalizmin varlığını sürdürmesine tehdit oluşturmasının önüne geçecek ve kent mekanında yaşanan kentsel sorunlara çözüm bulacak arayışlara girilmiştir. Bu doğrultuda o zamanlara kadar bir sanat dalı olarak görülen planlama toplumsal destek ve meşruiyetini böyle bir ortamda kazanmış, hukuksal ve bilimsel boyuta kavuşmaya başlamış; sözcüğü yeni konut alanları ve değişen kentsel yapı ile birlikte yeni bir toplum yaratmak isteyen düşünürlerce (Simon, Cabet, Owen, Fourier, Godin – Sosyalist Ütopycılar, Militarist akım, Camillo Sitte ve Güzel kent akımları, Soria Y Mata – Doğrusal Kent, Dr. Benjamin W. Richardson – Sağlık Kenti, Patrick Geddes – İdeal Kent, Frank L. Wright – Geniş Kent, Ebenezer Howard – Yarının Bahçe Kenti, Corbusier – Işın Kent) ‘şehircilik’ ilk kez kullanılmış, ilk planlama girişimleri gündeme gelmiştir (Aydemir, vd, 2004; Çubuk, 1983; Ersoy, 2005; Şahin, 2023).

Günümüzde planlama ülkelerin ve kentlerin üretim odaklı olarak sahip oldukları rollerin belirlenmesinde en önemli araçlardan biri olarak belirginleşmekte ve uluslararası ölçekten ulusal hatta kent ölçeğine incek şekilde belirlenen ülke planlama politikaları doğrultusunda onların yeniden biçimlenmesini sağlamaktadır (Güven, 2016).

Özellikle 20. yüzyılın son çeyreği ile birlikte, değişen üretim biçimleri ile birlikte yeniden şekillenen kentler, küreselleşme kavramının ön plana çıkması sonucunda genişleyen rekabet ortamı ve ölçeği sonucunda küresel ölçekte yatırım çekmek hedefi doğrultusunda planlama aracılığı ile yeniden şekillendirilmeye başlamıştır. Uluslararası ölçekten ulusal ve hatta kent ölçeğine incek şekilde belirlenen ülke planlama politikaları ile küresel dünya düzeninde ülkelerin ve kentlerin rolleri belirlenmekte; planlama sermayeye gerekli mekânsal ortamı sağlayan ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de kimlik öğelerinin oluşumunu sağlayacak kararlar ise fiziki planlama ile kentsel mekana yansıtılmaktadır. Diğer bir deyişle dünya sanayi coğrafyasına eklenme sürecinde hedeflenen kimlik doğrultusunda kentlerin

fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısını şekillendirmek için araç olarak planlama kullanılmaktadır (Aydemir Ş. v.d., 2011; Ersoy, 2007).

Gelinen noktada planlamayı yönlendirmesi ve şekillendirmesi gereken kentlerin kimliği iken, planlamanın kent kimliğini belirlediği söylemek yanlış değildir. Planlamanın kentlere yeni bir kimlik kazandırmak için kullanılması yanlış bir uygulama olmamakla birlikte, 1980 sonrasında kaynak yaratmak amacı ile sermayeyi çekmek için planlamanın yerel ya da merkezi idarelerce bir araç olarak görülmesi sonucunda kentler tarihsel süreçte sahip oldukları kimliği ve kimlik öğelerini yitirmeye başlamışlardır (Sezik, 2016).

Bu çerçevede araştırmada uluslararası ölçekte ülkelerin merkez/çevre ülke olma nitelikleri üzerinden üretim coğrafyasındaki rolleri okunurken, ulusal ölçekte de benzer bir durumun yaşandığı ana fikrinden yola çıkılmıştır:

- Erken sanayileşmiş kentler ya da başat kentlerin sanayileşme politikasından vazgeçtiği, sanayi yatırımlarını yakın çevresindeki kentlere desantralize ettiği,
- Planlamanın gerek merkez kent gerekse çevre kent için belirlenen yeni role ulaşmayı sağlayan araç olduğu görülmektedir.

3. PLAN KARARLARI DOĞRULTUSUNDA DÜNYA SANAYİ COĞRAFYASINDA TÜRKİYE İLE KOCAELİ'NİN SAHİP OLDUĞU YER VE KİMLİK

Yukarıda çizilen kavramsal çerçeve doğrultusunda Türkiye'nin ve sanayi başkenti olarak adlandırılan Kocaeli'nin sanayi coğrafyasındaki yeri ve kimliği yabancı sermayeli sanayi yatırımları üzerinden sorgulanmıştır. Araştırmada 2015-2016 yılı TOBB sanayi veritabanı kayıtları ile T.C. Ekonomi Bakanlığı (mülga) verileri temel alınmıştır. 31.12.2016 tarihi itibarıyla T.C. Ekonomi Bakanlığı (mülga) resmi internet sayfasında yer alan uluslararası doğrudan yatırımlar istatistikleri incelendiğinde Türkiye'de faaliyette bulunan 52.754 adet yabancı sermayeli firma olduğu, bu firmaların %12'sinin İmalat Sanayii'nde faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi verileri doğrultusunda 2023 yılı itibarı ile Türkiye'de faaliyette bulunan 82.716 adet yabancı sermayeli firma olduğu, bu firmaların %24'ünün İmalat Sanayii'nde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. TOBB sanayi veritabanı verileri (kapasite raporları üzerinden) ise 2016 yılı itibarı ile Türkiye'de toplam 1076 yabancı sermayeli firmanın yatırım yaptığını, 2023 yılı itibarı ile bu sayının 1269'a yükseldiğini göstermektedir. Türkiye, İstanbul ve Kocaeli özelinde yatırımcı ülke, yabancı sermaye oranı ve yatırım yapılan alt sektör, üretim yer seçimi, merkez ofis yer seçimi, kuruluş ve ortaklık yıllarına göre dağılım, alt sektörlerle dağılım başlıklarında yapılan çalışmalar sonucunda; merkez ve çevre ilişkilerini belirlemeye yönelik nicel verilere ulaşılması hedeflenmiştir.

Yabancı sermaye yatırımlarının yanı sıra Türkiye için benimsenen sanayi politikaları ve ülkenin günümüz dünya sanayi coğrafyasında sahip olduğu rol üzerinde sanayi planları ve kalkınma planları kararlarının; Kocaeli'nin günümüzde sahip olduğu "Sanayi Başkenti" kimliğinde ise bölge ve kent ölçeğindeki plan kararlarının etkisinin belirlenmesi için farklı ölçeklerdeki planlar Türkiye, İstanbul ve Kocaeli özelinde incelenmiştir.

3.1. Uluslararası Ölçekte Türkiye'nin Yeri ve Kimliği

Dünya Bankası veritabanı, International Monetary Fund (IMF) 2015 yılı Küresel İzleme Raporları ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) 2015 Ekonomik Raporu verileri doğrultusunda 2015 yılında dünyanın en büyük ekonomileri Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Brezilya, İtalya, Hindistan ve Rusya şeklinde

sıralanmaktadır. Türkiye sıralamada Kanada, Avustralya, Güney Kore, İspanya, Meksika, Endonezya ve Hollanda'dan sonra 18. sırada yer almaktadır. Adı geçen ülkelerden ABD, Almanya, Japonya, İngiltere, Fransa ve İtalya, 1975 yılında Petrol Krizinin gündemde olduğu bir dönemde 2. Dünya Savaşı ile sanayi ve teknoloji açısından en gelişmiş piyasa ekonomisine sahip devletlerin geleceklerine dair çözüm üretmek amacı ile kurulan G6 ülkeleridir. Daha sonra Kanada'nın da eklenmesi ile bu ülkeler G7 ülkeleri olarak adlandırılmıştır. 1980 sonrasında benimsenen liberal ve dışa açılma politikaları doğrultusunda Çin ve Hindistan ise Asya'nın en büyük ekonomileri haline gelmişlerdir. İhracat yasağı veya yüksek gümrük vergilerinden dolayı yabancı pazarlara giremeyen işletmeciler ihracat yapamadıkları ülkelerdeki bir işletmeciye know-how aktarmak yoluyla teknolojilerini transfer ederek o ülkedeki pazar paylarını artırabilmektedirler (Yıldırım, 2018). Diğer bir deyişle sıralamada başlarda yer alan ülkeler, merkez ülke niteliği taşıırken; Türkiye gibi sıralamada daha aşağılarda yer alan ülkeler, gelişmekte olan çevre ülke tablosu çizmektedir. Araştırma kapsamında bu durum yabancı sermaye yatırımları üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yabancı sermaye yatırımları ilk olarak 19. yüzyılda Türkiye sınırları içerisinde yer seçmeye başlamıştır. Bu dönemde yabancı şirketler hizmet sektöründe elektrik, telefon, havagazı, demiryolu, liman işletmeciliği gibi altyapı ve ulaştırma ile banka ve sigortacılık gibi faaliyet kollarında yer seçmişler, ağırlıkla madencilik ve ulaştırma sektörlerinde yatırımlar yapmışlardır. Ekonomik gelişmenin sağlanması için Cumhuriyetin ilk yıllarında gereken özel sermayenin yok denecek kadar az olması sonucunda 1920 – 1930 döneminde yabancı sermaye Türk adını kullanarak veya Türk ortaklar edinerek ulusal kimlikle ülkede yatırım yapabilmıştır. Bu dönemde kurulan 201 Türk Anonim Şirketi'nin %33'ünde yabancı sermayenin payı olduğu görülmektedir (Düzgün vd., 2009; Şener ve Kılıç, 2008). Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 ile Büyük Buhran adı verilen 1929 dünya ekonomik krizinin yaşandığı yıllar arasındaki dönemde, Türkiye'deki yabancı sermayenin üçte ikisinin imalat ve madencilik sektörüne, üçte birinin ise bankalar, ticaret şirketleri, dış ticaret ve sigorta şirketleri gibi hizmet sektörlerine yöneldiği görülmektedir (Şener ve Kılıç, 2008; Parasız, 2004). Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türkiye'de benimsenen devletçilik ve devlet eli ile sanayileşme anlayışı sonucunda yabancıların elindeki demiryolları, limanlar, madenler ve belediye hizmetleri millileştirilmiş, 1934 – 1942 yılları arasında ülkedeki sanayileşme hareketlerine yön vermesi için iki adet sanayi planı yapılmış (Tablo 1), yatırımların gerçekleşme süreçleri 2. Dünya Savaşı sonrasına kadar devam etmiştir (Şener ve Kılıç, 2008).

Tablo 1. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları Kararları

Dönem	Ülke Ölçeğinde Desteklenen Sektör ve Bölgeler	Kocaeli'ne Yansıyan Kararlar
1934 - 1938 I. Beş Yıllık Sanayi Planı	Kağıt, kimya, maden, porselen, dokuma sanayinin desteklenmesi Ağırlıklı olarak tekstil ve dokuma sanayisine yatırım yapılması Öncelik; - Temel hammaddeleri yurt içinde üretilen veya üretilecek olan sınai tesisler¹, - Büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projeler, - Kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulması	Selüloz ve Kağıt Sanayi tesislerinin İzmit'te kurulması Yer seçiminde öne çıkan faktörler: ağacın sağlanacağı ormanların uzak olmaması, nakil araçlarının bol ve ucuz olması, yüksek su ihtiyacının karşılanabilmesi ve iş gücü temini
1938 - 1942 II. Beş Yıllık Sanayi Planı	Yeni yatırımlar yerine mevcut işletmelerin korunup işletilmesi Ağırlığın ara ve yatırım malları üretimine verilmesi Ağırlıklı olarak enerji santralleri, madencilik, makine sanayisi, toprak sanayisi, gemi yapımı ve kimya sanayisine yatırım yapılması Kimya sanayinde kurulacak rafinerilerden birincisinin Marmara Bölgesi'nde, ikincisinin İç Anadolu'ya yakın konumlu bir bölgede kurulması, tesis konumunun bir liman ve demiryolu üzerinde olması	Kimya sanayinde azot fabrikalarının ve petrol rafinerilerinin İzmit'te kurulması Yer seçiminde öne çıkan faktörler: İzmit'in üretim için ihtiyaç duyulan kömürün sağlanacağı Zonguldak'a yakın olması ve iyi kalker taşının getirileceği Marmara Adaları'na deniz bağlantısının var olması; İstanbul piyasası üzerinden üretilen karpitin dağıtımının sağlanabilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur (Avdan, 2009; İnan, 1972).

Sanayi planlarından da anlaşılacağı üzere, ülke genelinde sanayileşme politikasını yönlendiren unsurların hammadde temini, ulaşım kolaylıkları ve pazara yakınlık olduğu görülmektedir. Ara ve yatırım malı üretimi, sektörel bazda madencilik, enerji santralleri, toprak sanayisi, makine sanayisi, gemi yapımı ve kimya sanayiine yatırım yapılması hedeflenmiş; Marmara Bölgesi ve İç Anadolu öncelikli yatırım yapılacak alan olarak belirlenmiştir.

2. Dünya Savaşı sonrasında Dünya'da dengeler yeniden kurulur iken, 1947 yılında imzalanan ve 1951 yılında taraf olunan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ile birlikte Türkiye ithalat sınırlamalarından vazgeçmiştir. Böylelikle 1950'li yıllara kadar izlenen ithal ikameci politiklardan vazgeçilmiş, uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmış, yerli malların yerini ithal mallar almaya başlamıştır (Uras, 2017).

5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun (1950), 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu (1951), 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (1954) çıkarılarak yabancı sermayeye ayrıcalık tanınmış, yatırım yapmasının önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Süreç 1960'lı yıllarda geçilen Planlı Kalkınma Dönemi ile birlikte ekonominin dış kaynaklara bağımlılığının azaltılmasını amaçlayan kalkınma planları doğrultusunda gelişme sağlanmasının hedeflenmesi ile sektöre uğramıştır. Planlarda Türkiye'nin ara ve yatırım malları üreten bir ülke olması hedeflenmiş, öncelikli yatırım yapılacak sektörlerin ise makine, madeni imalat ve kimya sanayi olması, sanayileşmenin ülke içindeki kaynaklar ile sağlanması ön görülmüştür (Şener ve Kılıç, 2008) (Tablo 2).

¹ Dokuma (pamuk, kendir, yün), Maden (demir, kömür, bakır vb), Sellüloz (kâğıt, karton, suni ipek), Seramik (cam, porselen) ve Kimya (klor, fosfat, südkostik vb).

Tablo 2. 1963-1983 yılları arasında yapılan 5 yıllık kalkınma planı kararlarının Türkiye ve Kocaeli'ne yansımaları

Plan Dönemi	Ülke Ölçeğinde Alınan Kararlar	Kocaeli'ne Yansıyan Kararlar
1963 - 1967 (I)	Öncelikli yatırım yapacak sektör: Kamu Ülkenin tamamının kalkındırılması için bölge planlaması ve kalkınması kavramı ön planda Bölgelerarası dengesizliğin kaldırılması ile dengeli sanayileşmenin sağlanması ana şart	Doğu Marmara Bölgesi'nde sanayinin geliştirilmesi İstanbul Büyükşehir Bölgesi'nin iktisadi ve sosyal meselelerine çözüm bulunması Yeni gelişme merkezlerinin tespit edilmesi ile aşırı şehirleşme ve merkezileşmenin yükünü hafifletmek Kocaeli özelinde; • Üretim artışı hedefi doğrultusunda İzmit selüloz fabrikasının genişletilmesi • Petrol sanayinde İzmit'in Mersin'den sonra ikinci konumda yer aldığı • Derince Limanı'nın ülkenin başlıca limanlarından biri • Kocaeli'nin gelişmiş 15 ilden biri
1968 - 1972 (II)	Sanayinin ekonominin sürükleyici sektörü olduğunun altı çizilerek; • Yatırım ve ara malları üreten temel, stratejik endüstriler kurulması, • Türk ekonomisinin dış kaynaklara bağımlılığının azaltılması • Yüksek bir gelişme hızı sağlanması • Özel sektöre öncelik verilmesi • Kentleşmenin hızlandırılması • Büyümenin belirli merkezlerde sağlanması ile ekonomik ve sosyal gelişmenin bölgelere yayılması	Sanayinin İstanbul dışında gelişmesinin teşvik edilmesi Kocaeli özelinde; • Derince Limanı'nın yükleme – boşaltma miktarı açısından artış gösteren 4. liman
1973 - 1977 (III)	Gelir seviyesinin arttırılması Sanayileşmenin özellikle ara ve yatırım malı üreten sektörlerde hızlandırılması Makine, madeni imalat ve kimya sanayinin teşvik edilmesi, Geri kalmış illerde ara mal ve yatırım malı üretim tesislerinin yer seçmesi, Eğitim ile sanayinin birbirini tamamlar hale getirilmesi ile teknoloji üretiminin sağlanması ve dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması	
1979 - 1983 (IV)	Kamu kesimi ağırlıklı sanayileşme stratejisi ile ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve ekonominin kendine yeterli hale getirilmesi, Sanayinin yapısının ara ve yatırım malları endüstrileri yönünde değiştirilmesi, İleri derecede ithalat ikamesinin benimsenmesi, Bölgesel kalkınmaya önem verilmesi, Enerji kaynaklarının geliştirilmesi, Üretimin arttırılması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne kalkınma için öncelik verilmesi	1965 – 1970 döneminde en çok göç alan il İstanbul, onu Ankara, İzmir, Edirne ve Kocaeli izliyor Göçlerin %22'sinin İstanbul tarafına yöneldiği, İstanbul en çok sanayileşmiş il

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı resmi sitesi olan <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> üzerinden Kalkınma Planlarının incelenmesi sonucu yazar tarafından oluşturulmuştur.

1960-1980 yılları arasında uluslararası ve ulusal ölçekte yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler sonucunda enflasyonu düşürmek, cari işlemler açıklarını kapatmak, büyüme oranlarındaki

olumsuzlukları gidermek amacıyla, ihracata dayalı kalkınma stratejilerini içeren 24 Ocak 1980 kararlarının yürürlüğe konması ile yabancı sermayenin Türkiye'ye giriş ve çıkışında önemli avantajlar sağlanmıştır. 1980 sonrasında benimsenen liberal dış ticaret ve yabancı sermaye politikasının uygulanması ile yabancı sermayeli yatırımlar ülkemizde ivme kazanmıştır. Fizik mekanda kümelenme eğilimleri sonucunda oluşan büyük sanayi odakları, 2000'li yıllarla birlikte oluşturulan yasal taban ile organize sanayi bölgelerine dönüştürülmüştür. Yine aynı yıllarda çıkarılan kanun ve yönetmelikler ile ilan edilen serbest bölgeler ve teknoloji geliştirme bölgelerinde yer seçecek firmalara teşvik ve çeşitli imtiyazlar verilmesi sonucunda bu bölgeler yabancı sermaye yatırımlarına konu olmuştur (Şener ve Kılıç, 2008; Karabıçak, 2000; Aslan, 1997; Kar ve Tatlısöz, 2008).

Tablo 3. 1985-2005 yılları arasında yapılan 5 yıllık kalkınma planı kararlarının Türkiye ve Kocaeli'ne yansımaları

Plan Dönemi	Ülke Ölçeğinde Alınan Kararlar	Kocaeli'ne Yansıyan Kararlar
1985 - 1989 (V)	Ekonomiye kamu müdahalesinin asgari seviyeye indirilmesi Liberal bir dış ticaret ve yabancı sermaye politikasının uygulanması Altyapı ve konut yatırımlarının artırılması Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması Tüketim mallarından çok yatırım malları üretiminin artırılması Ara mal üretiminde ise mevcut üretim değerlerinin korunması Orta seviyeli teknik insan gücünün yetiştirilmesi	Marmara Denizi, Haliç, İzmit ve İzmir Körfezleri gibi su kirlenmesinin aşırı olduğu yerlerde mevcut sanayilerin tasfiye işlemlerinde gerekli tedbirlerin alınarak çevre kirliliğinin önüne geçilmesi
1990 - 1994 (VI)	Enflasyonun tedricen düşürülmesi Kaynakların artan oranda imalat sanayine yönlendirilmesi Özel kesim yatırımlarının gerçekleşmesi için finansman imkanlarının sağlanması Kamunun kullandığı kaynakların daraltılması, buna karşın özel kesimin yurtdışından sağlanan kaynaklardan daha fazla yararlanması için gerekli finansman çalışmalarının yapılması, Sosyal politikalara daha fazla ağırlık verilmesi İmalat sanayiinde dışa dönük ve rekabet gücü olan bir yapının geliştirilmesi, İhracatın sürekliliğinin ve çeşitliliğinin sağlanması Mevcut tesislerde gerekli yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesi Küçük ve orta ölçekli kuruluşların modernizasyon ve kurumlaşmalarını sürdürerek ihtisaslaşmaları ve büyük sanayiye entegre olabilecek bir yapıya kavuşmaları Yeni yatırımların yapılmasının özendirilmesi	
1996 - 2000 (VII)	Türkiye'nin çağı yakalaması için yaşanması gereken köklü yapısal değişim ve toplumsal dönüşümlerin ekonomik ve sosyal altyapısının oluşturulması	
2001 - 2005 (VIII)	İhracata dönük, teknoloji yoğun, katma değeri yüksek, uluslararası standartlara uygun ve yerel kaynakları harekete geçiren bir üretim yapısının sağlanması Devletin özelleştirme yoluyla üretim alanından çekilmesi Bilgi ve teknoloji yoğun nitelik taşıyan savunma ve havacılık, makina imalat, kimya, elektronik sanayilerinin ve yazılım sektörünün geliştirilmesi Sanayide ileri teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması Geleneksel sanayilerin rekabet gücünün artırılması	İstanbul, İzmir, Adana ve Ankara gibi illerin Türkiye imalat sanayii üretimi içindeki payı azalırken, GSYİH içindeki paylarının arttığı, bunun başlıca nedeninin, bu illerdeki sanayi faaliyetlerinin çevre illere yayılması ile birlikte; finans, bankacılık, pazarlama, ticaret ve turizm gibi hizmet faaliyetlerinde yoğunlaşarak, bölgesel düzeyde merkez olma özelliklerinin artması olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda Kocaeli çevre il olarak değerlendirilmektedir. 1999 yılında gerçekleşen Marmara Depreminden en çok etkilenen Kocaeli, Sakarya, Yalova illerine öncelik vermek üzere Marmara Bölge Planı hazırlık çalışmalarına başladığı

		1995-1998 GSYİH'dan alınan en yüksek gelir payına sahip beş il: İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa 1998 yılı itibarıyla Türkiye'de en yüksek kişi başına gelire sahip il 7.501 dolar ile Kocaeli
2007 - 2013 (IX)	Yerleşimler arası denge sağlanması Anakent ve metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunun azaltılması Sanayide çevre dostu tekniklerin uygulanması Daha verimli üretim gerçekleştirilmesi Üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi ve üniversitelerdeki Ar-Ge insan gücü ve altyapısının özel sektör tarafından kullanılmasının desteklenmesi Üniversiteler ile özel sektörü bir araya getiren Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'nin altyapılarının tamamlanması ve öncelikli alanlarda uzmanlaşmalarının özendirilmesi	Özel sektörle ortaklıklara gidilerek başta sanayi bölgeleri olmak üzere demiryolu bağlantı hattı yatırımlarının yapılması Başta İzmir Yöresi, Marmara ve Akdeniz Bölgesi olmak üzere liman kapasitelerinin artırılması AB'nin Trans-Avrupa Ulaştırma Ağlarının (TEN-T) Türkiye ile bütünleşmesini sağlayacak projeler başta olmak üzere Kafkas ülkeleri, Orta Asya ve Ortadoğu ile bağlantıları güçlendiren projelerin gerçekleştirilmesi Kocaeli Kuzey Marmara Otoyolu, Dilovası-Yalova Körfez Geçiş Köprüsü gibi ana ulaşım akslarının kesişiminde kalmakta, özelleştirmeler ve yapılan yatırımlarla başta Derince Limanı olmak üzere limanlarda kapasite artışına gidilmekte
2014 - 2018 (X)	Türkiye'nin uzun dönemde Avrasya'nın üretim merkezi olması hedefi	

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı resmi sitesi olan <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> üzerinden Kalkınma Planlarının incelenmesi sonucu yazar tarafından oluşturulmuştur.

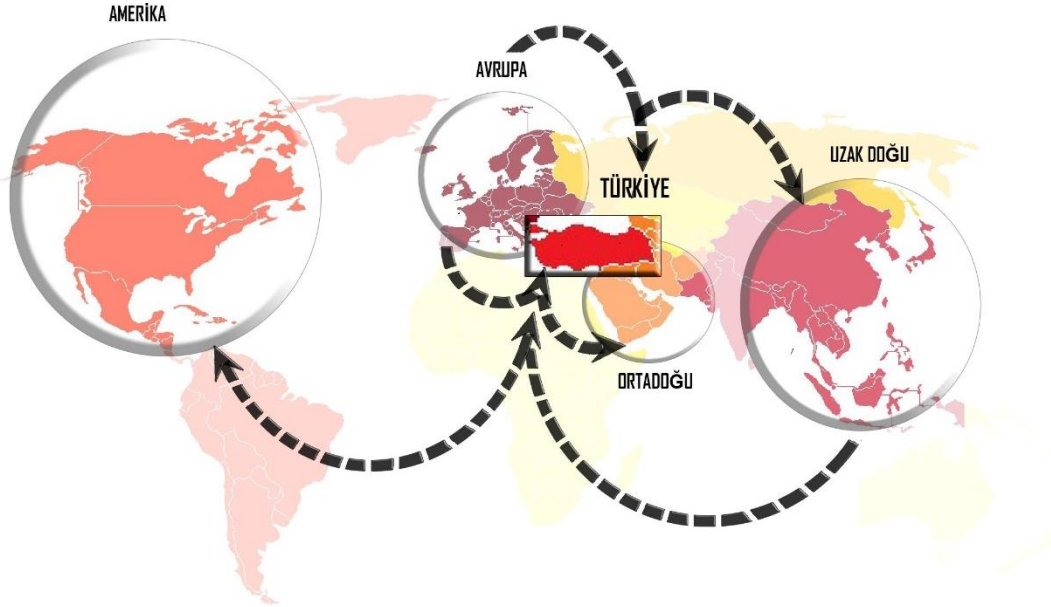
2014 – 2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin uzun dönemde Avrasya'nın üretim merkezi olması hedefi doğrultusunda imalat sanayinin desteklenmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (Tablo 3). Daha önce de bahsedildiği üzere, Türkiye'de korumacı ve dışa kapalı ekonomi politikalarından vazgeçilmesi, sermaye açısından yetersizliğin giderilmesi için, 1980 sonrasında devlet eli ile sanayileşmeden vazgeçilerek, özel sektör eli ile sanayileşmenin teşvik edilmesi sonucunda yabancı sermaye Türkiye'de yoğun bir biçimde yer seçer duruma gelmiştir.

Türkiye'de 31.12.2016 tarihi itibarıyla faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların %12'sinin (6330 firma) imalat sanayinde faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmalarla ilgili Ekonomi Bakanlığı'nın yanı sıra TOBB ve Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED) verileri bulunmakla birlikte, firmalar ile ilgili detaylı ve güncel verileri içermesi nedeni ile Türkiye genelinde Kapasite Raporu yaptırmış firmaların bilgilerinden oluşturulan TOBB - Sanayi Veritabanı (<https://sanayi.tobb.org.tr/>) bilgilerinden yola çıkarak çalışma kapsamında değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de 2015-2016 yılları arasındaki dönemde kapasite raporu yaptırarak TOBB - Sanayi Veritabanı'na kayıtlı, sermayesi %100 yabancı ya da yabancı sermaye ortaklı firma sayısı 1076 olarak saptanmıştır. Bu firmaların % 38'i %100 yabancı sermayelidir. Firmaların %5'inde iki ya da daha fazla ülke sermayedardır. Firmaların %17'sinde de yabancı sermaye hisse oranı %90 ile %100 arasındadır. Sonuç olarak firmaların %55'i yüksek oranda (%90-100) yabancı sermayeli firmalardan oluşmaktadır.

TOBB - Sanayi Veritabanı'na kayıtlı, Türkiye'de yatırım yapan 1076 adet firmanın sermayedarı olan ülkelerin sırasıyla Avrupa (%77,9), Uzakdoğu (%7,1), Amerika (%6,8), Ortadoğu (%5,7), Rusya (%0,9), Türki Cumhuriyetler (%0,8), Afrika (%0,5) ve Avustralya (%0,3) kökenli olduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinin Türkiye'de yatırım yapmasının başlıca nedeni "Türkiye'nin Uzakdoğu ve Ortadoğu Pazarı için bir bölge merkezi konumunda olması"dır (Şekil 1). Ortadoğu

ve Uzakdoğu ülkeleri açısından bakıldığında Avrupa Pazarına bir geçiş alanı teşkil etmekle birlikte, Türkiye'nin Uzakdoğu ve Amerika arasındaki ilişkilerin daha rahat kuruluyor olması nedeni ile yatırım için Avrupa ülkeleri kadar tercih edilmediğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle kalkınma planı hedefi gerçekleşmekte, Türkiye'nin Avrasya'nın üretim merkezi olma eğilimi belirginleşmektedir.

Şekil 1. Türkiye'de Yatırım Yapan Ülkelerin Pazar İlişkileri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2016 yılında TOBB - Sanayi Veritabanı'na kayıtlı, Türkiye'de yatırım yapan 1076 adet firma içerisinde Avrupa kökenli (%77,9) ülkeler arasında Türkiye'de en çok yatırım yapan ülke Almanya'dır (%20), onu sırası ile Hollanda (%12), İtalya (%9), Fransa (%8), İngiltere (%6) ve İsviçre (%5) izlemektedir. TOBB - Sanayi Veritabanı 2023 yılı verilerine bakıldığında ise sırasıyla Almanya (%22), Hollanda (%8), İtalya (%6), Fransa (%5) sıralamasının devam ettiği, 5. Sırayı Amerika Birleşik Devletinin (%5) aldığı, 6. Sırada İsviçre'nin (%5) bulunduğu, İngiltere'nin (%4) ise 7. Sıraya gerilediği görülmektedir. Bu bağlamda genel eğilimlerin 2016 yılından bu yana devam ettiği söylenebilmektedir.

Almanya, İtalya, Fransa ve İsviçre kökenli firmaların yaklaşık %70'nin %50'den daha fazla hisseye sahip olduğu (karar verici ve teknoloji aktaran ortak), İngiltere ve Hollanda kökenli firmaların ise yaklaşık %55'nin %50'den daha fazla hissesinin bulunduğu ülkelerin yabancı sermaye oranlarına bakıldığında görülmektedir.

G7, G8 ve G20 ülke grupları içerisinde yer alan ülkeler ile karşılaştırma yapıldığında, 1076 adet firmanın sermayedarı olan ülkelerin yaklaşık %30'unun AB'ye üye ülkeler (G6 ülkeleri hariç), % 51'inin G6, G7, G8 Ülkeleri olduğu tespit edilmiştir.

2016 yılı dünya ihracatına bakıldığında, en yüksek ihracat yapan bölgenin 5.941 milyar dolar ile Avrupa olduğu, onu 5.757 milyar dolar ile Asya'nın, 2.217 milyar dolar ile Kuzey Amerika'nın, 602 milyar dolar ile Orta Doğu'nun, 500 milyar dolar ile Güney ve Orta Amerika'nın, 342 milyar dolar ile Afrika'nın izlediği görülmektedir. En yüksek ihracat yapan 20 ülke ise sırasıyla Çin, ABD, Almanya, Japonya, Hollanda, Hong Kong, Fransa, Güney Kore, İtalya, İngiltere, Belçika, Kanada, Meksika, Singapur, İsviçre, İspanya, Rusya, Tayvan, Birleşik Arap Emirlikleri ve

Hindistan'dır. 2016 yılında dünya ithalatına bakıldığında, en yüksek ithalat yapan bölgenin 5.926 milyar dolar ile Avrupa olduğu, onu 5.196 milyar dolar ile Asya'nın, 3.052 milyar dolar ile Kuzey Amerika'nın, 574 milyar dolar ile Orta Doğu'nun, 524 milyar dolar ile Afrika'nın, 517 milyar dolar ile Güney ve Orta Amerika'nın izlediği görülmektedir. En yüksek ithalat yapan 20 ülke ise sırasıyla ABD, Çin, Almanya, İngiltere, Japonya, Fransa, Hong Kong, Hollanda, Güney Kore, İtalya, Kanada, Meksika, Belçika, Hindistan, İspanya, Singapur, İsviçre, Tayvan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye'dir (TİM, 2016; TİM, 2017). Bu durum gelişmiş ve gelişen ülkeler ile bu ülkelerin bulunduğu bölgelerin dünya sanayi coğrafyası içerisinde mal satışı ve alımı yaptıklarını göstermektedir. Türkiye'nin ihracat sıralamasında ilk 20 ülke arasında yer almayışı mal satışı yapan bir ülkeden çok mal alımı yapan bir ülke olduğunu; kalkınma planlarında Türkiye'nin ara mal ve yatırım malı üretimi yapan bir ülke olmasını hedefleyen sanayileşme politikalarının da gerçekleştiğini göstermektedir. Yabancı sermayeli firmalar ile ilgili yapılan araştırmalar ise gelişmiş ülkelerin sanayi yatırımlarının Türkiye'de yer seçtiğini, bu ülkelerin sanayi üretimini, ülkelerinden Türkiye gibi gelişmekte olan çevre ülkelere aktardığını göstermektedir.

Avrupa Topluluğu'nda ekonomik faaliyetlerin istatistiki sınıflaması olan NACE kodlamasında, firmalara faaliyet konularına göre 6 haneli bir kod verilmektedir. TOBB'un resmi internet sayfasında yer alan istatistiklerde firmalar bu kodlamaya göre kategorize edilmiştir. Çalışmada bahse konu faaliyetler ana faaliyet kolları altında bir arada ele sınıflandırılmış ve aşağıda yer alan bulgulara ulaşılmıştır:

- Avrupa ülkelerinin sırasıyla; Makine (%28), Maden, Metalurji, Taşa Toprağa Dayalı Ürünler ve Orman Ürünleri (%25), Kimya (%21), Gıda (%12), Dokuma, Tekstil, Deri (%6) sektörlerinde yatırım yaptığı,
- Avrupa ülkeleri içerisinde en çok yatırım yapan;
 - Almanya (%39), İtalya (%40) ve Fransa'nın (%31) ağırlıklı olarak Makine sektöründe,
 - İngiltere (%33) ve İsviçre'nin (%29) ağırlık olarak Maden, Metalurji, Taşa Toprağa Dayalı Ürünler ve Orman Ürünleri,
 - Hollanda'nın (%23) ise ağırlıklı olarak Kimya sektöründe yatırım yaptığı görülmektedir.
 - İngiltere'de ikinci ağırlıklı sektör Gıda ve Kimya iken, İsviçre'de Gıda ve Makine, Almanya'da Kimya, Hollanda'da Makine, İtalya ve Fransa'da Maden, Metalurji, Taşa Toprağa Dayalı Ürünler ve Orman Ürünleri ile Kimyadır.

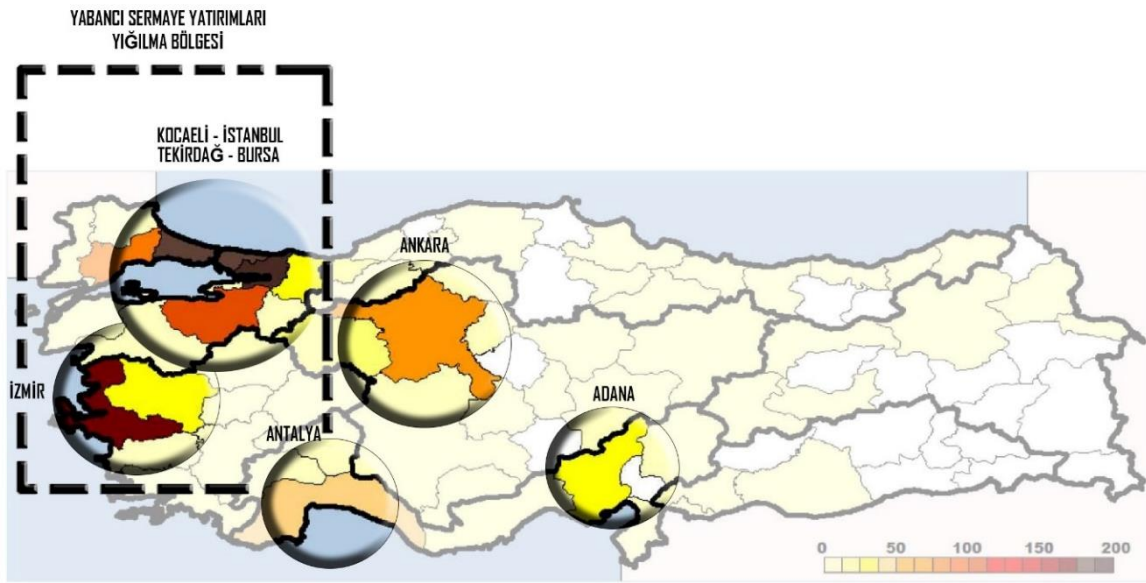
Türkiye'de yatırım yapılan sektörlerin ağırlıklı olarak Makine, Maden, Metalurji, Taşa Toprağa Dayalı Ürünler ve Orman Ürünleri ile Kimya sektörü olması kalkınma planları ile öncelikli geliştirilecek sektörler olarak belirlenen sektörlerde yatırım hedeflerinin gerçekleştiğini göstermektedir.

Büyük ulaşım projeleri ile güçlendirilen, nüfus ve olanaklar açısından yüksek değerlere sahip kentlerin, yabancı sermaye yatırımları açısından tercih edildiği, bu doğrultuda yabancı sermayeli firmaların bölge ölçeğinde yer seçiminde Marmara Bölgesi'nin (%56) yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Marmara Bölgesi'nde yatırım yapmış yabancı sermayeli firmaların %80'inin Avrupa kökenli olduğu, Nuts II Bölgeleri arasında ise Avrupa kökenli firmalar tarafından en çok tercih edilen bölgenin %35'lik pay ile Doğu Marmara Bölgesi olduğu görülmektedir. Sanayi planları ile başlayan süreçte Marmara Bölgesi öncelikli geliştirilecek bölge olarak

belirlendiğinden, yabancı sermaye yatırımlarının bu bölgede yoğunlaşmış olması beklenen bir sonuçtur.

Yatırımcı firmalara ait fabrikaların TOBB – Sanayi Veritabanı 2016 yılı verileri doğrultusunda yer seçimine bakıldığında ise, fabrikaların sırasıyla Kocaeli (%16), İstanbul (%15), İzmir (%14), Bursa (%7), Tekirdağ (%6) ve Ankara’da (%16) yer seçtiği, İstanbul ve Kocaeli’nin toplam payının %31 olduğu, bu iller arasında en fazla yabancı sermayeli fabrika yatırımı bulunan ilin 225 fabrika ile Kocaeli olduğu görülmektedir (Şekil 2). TOBB – Sanayi Veritabanı 2023 yılı verileri doğrultusunda ise fabrikaların sırasıyla İstanbul (%22), İzmir (%16), Kocaeli (%15), Bursa (%9), Tekirdağ (%6) ve Ankara’da (%4) yer seçtiği görülmektedir. Sıralama değişse de yatırım yapılan başlıca kentlerin değişmediği anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Türkiye’de Yer Seçmiş Yabancı Sermayeli Tesislerin Coğrafi Bölgeler İçerisindeki Konum ve İller Bazında Ağırlıkları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Buradan da anlaşılacağı üzere ana ulaşım aksları ile birbirine bağlanan sanayi yatırımlarının süreç içerisinde yoğun bir biçimde yer seçtiği kentlerin bu niteliklerini sürdürdüğü; liman, demiryolu, denizyolu, havayolu olanaklarının bulunduğu, ülke ölçeğindeki bağlantılarının yatırım programları dahilinde büyük ulaşım projeleri ile güçlendirildiği, nüfus ve olanaklar açısından yüksek değerlere sahip kentlerin yabancı sermaye yatırımlarının yer seçimine konu olduğu görülmektedir.

TOBB – Sanayi Veritabanı 2016 yılı verileri doğrultusunda ülke genelindeki yabancı sermayeli firmalara ait 1.383 adet fabrikanın yalnızca %30’unun Organize Sanayi Bölgeleri’nde yer seçtiği, en çok OSB yatırımı yapılan illere bakıldığında ise bu oranın Kocaeli’de %50, Bursa’da %49, Tekirdağ’da %39, İstanbul’da %26, Ankara’da %26, Balıkesir’de %25, İzmir’de %16 olduğu belirlenmiştir. Bu iller 1960’larda başlayan OSB yatırımlarında ön plana çıkan iller olmakla birlikte, kent içerisinde veya çevresinde kurulmuş eski ve köklü sanayi tesislerinin de bulunduğu illerdir. Bu durum bir yandan OSB’lerde yer seçen firmalara sağlanan imtiyazların yabancı sermayenin yer seçimini teşvik ettiğini, öte yandan köklü sanayi tesislerinin ortaklık ya da satın alma yolu ile yabancı sermayeye konu edilmesinin bu bölgelerde yer seçim oranının %50’yi geçmemesine neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımı yapmış firmaların %36'sının merkez ofisinin İstanbul'da yer seçtiği görülmektedir. Merkez ofisi İstanbul'da bulunan 508 adet fabrikanın %33'ünün İstanbul'da, %14'ünün Kocaeli'de, %8'inin Tekirdağ'da, %7'sinin İzmir'de, %7'sinin Bursa'da, %2'sinin Sakarya'da yer aldığı, %29'luk kısmın ise ülke içerisinde farklı illerde yer seçtiği saptanmıştır. Bu doğrultuda İstanbul'un yakın çevresinde yer alan Kocaeli, Tekirdağ ve Bursa'da yer alan firmaların bir kısmının merkez ofisini fabrikasının bulunduğu ilde değil İstanbul'da açmayı tercih ettiği söylenebilir. Bu durumun 1980 sonrasında, ülke ekonomi ve gelişim politikalarında yapılan değişiklikler doğrultusunda planlama aracılığı ile ülke, bölge ve kent ölçeğinde İstanbul'un "küresel kent" kimliği ile sanayi yerine hizmetler sektörü odaklı bir gelişmeye konu edilmesinin bir sonucu olduğu görülmektedir. İstanbul'un doğu ve batı uçlarını teşkil eden Kocaeli ve Tekirdağ'da yatırım oranının fazlalığı merkez/çevre kent bağlamında İstanbul'un merkez kent olması ile bu illerin çevre kent rolüne sahip olacak şekilde planlı bir biçimde geliştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmaya konu 1076 firmanın kuruluş yıllarına bakıldığında, %0,7'sinin Osmanlı Devleti döneminde, %2'sinin devlet eli ile sanayileşmenin benimsendiği 1923-1950 döneminde, %15,3'ünün yabancı sermayenin çıkarılan kanunlar ile teşvik edildiği 1951-1980 döneminde, %37'sinin 1981-2000 döneminde, %45'inin 2001-2016 yılları arasında kurulduğu görülmektedir. Ayrıca yabancı sermaye yatırımlarının %18'inin 1980 yılı öncesinde, %82'sinin 1981 yılı sonrasında olduğu; 1980 öncesinde kurulan yabancı sermayeli firmaların %30'unun, 1980 sonrasında kurulan yabancı sermayeli firmaların %81'inin kuruluşundan itibaren yabancı sermayeli olduğu görülmektedir. Bu durumun 1980 sonrasında sermayenin serbestçe dolaşımını sağlayan küresel dünya düzenine geçilmesi, dünya sanayi coğrafyasındaki ana üretici konumundaki ülkelerin ileri teknoloji ağırlıklı üretime yönelmesi, neoliberal politikanın benimsenmesi, yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelere giriş ve çıkışında sağlanan önemli avantajlar nedeni ile olduğu söylenebilir. Bu süreçte Türkiye esnek üretim yanında pazara yakınlık, ucuz iş gücü, ucuz arsa ve yabancı yatırımlara verilen teşvikler ile yabancı sermaye yatırımlarına konu olmuştur. Özellikle 2000 yılında organize sanayi bölgeleri, teknoloji geliştirme bölgeleri vb. gibi sanayi konusunda uzmanlaşmış ve yatırım çekmek amacı ile teşvikler verilen bölgeler ile ilgili düzenlemelerin yapılması sonrasında yabancı sermayeli sanayi tesislerinde artış gerçekleşmiştir.

Firmaların ortaklık yıllarına bakıldığında ise; 1980 öncesinde kurulan yabancı sermayeli firmaların %70'inin, 1980 sonrasında kurulan yabancı sermayeli firmaların ise %19'unun, 1990'lı yıllardan sonra yabancı sermayeli ortaklığa konu olduğu görülmektedir. Araştırmaya konu firmaların 1970 ve 1980'li yıllarda Türkiye'de Türk Firmalar aracılığı ile distribütörlükler kurmuş olduğu, 1990'lı ve 2000'li yıllarda bu firmalarla ortaklık yaparak ya da hisselerinin tamamını satın alarak Türkiye'de üretime başladığı belirlenmiştir. Yapılan araştırma göstermektedir ki 1990'lı yıllarda ortaklık düzeni ile yürütülen ilişkiler, 1990'lı yılların ortasından sonra şirketlerin tamamını satın almak sureti ile devam ettirilmiştir. Bu durumda Türkiye'nin Üretim Yeri/Pazar ilişkisi bağlamında birçok kıtanın kesişiminde yer alması ve jeopolitik öneminin yanı sıra sanayi yatırımlarında yabancı sermayeye tanınan fırsatların payı olduğu düşünülmektedir.

2015 yılında Türkiye'nin 143.934 milyon Dolarlık ihracatında imalat sanayinin payı 134.482 milyon Dolar ile %93'tür. İmalat Sanayinde ise başı %31'lik pay ile Makine Sanayi çekmektedir. Onu sırası ile %21'lik pay ile Maden-Metalurji, %20'lik pay ile Dokuma, Tekstil, Deri, %13'lük pay ile Kimya, %8'lik pay ile Gıda, %2'lik pay ile Orman Ürünleri izlemektedir (TÜİK, 2015). Bu

araştırmaya konu olan 1076 firmanın faaliyet gösterdikleri sektörler incelendiğinde bu tablonun bir benzeri ortaya çıkmaktadır. Firmaların %89,4'ünün imalat, ağırlık olarak Makine (%29,5) sanayiinde faaliyet gösterdikleri belirlenmiştir. Bu rakamlar Türkiye'nin dünya sanayi coğrafyasında önemli bir üretim, sektörel bazda ise makine üretimi merkezi olduğuna ve orta düşük/yüksek nitelikte bir sanayi yatırıma konu olduğuna işaret etmektedir. Makine sektörü özelinde bir değerlendirme yapıldığında, 2007 yılında ihracatın büyük bir bölümünü %72 ile Avrupa ülkelerinin oluşturduğu görülmektedir. Bu oran 2016 yılına gelindiğinde %60 seviyelerine gerilemiştir. Geçen 9 yıllık süreçte, Afrika ve Orta Doğu bölgesinin pazar payı %16'dan %22'ye, ABD'nin pazar payı %6'dan %10'a, Asya Pasifik ülkelerinin Pazar payı ise %5'ten %8'e yükselmiştir. Bu durum pazar odaklı bir yer seçimi yapıldığını göstermekle birlikte, sektörlerin yer seçiminde, doğalar gereği sahip oldukları kirlletici özellikler nedeni ile gelişmiş ülkeleri değil de, pazara yakın, enerji, iş gücü, ulaşım maliyetleri açısından jeopolitik önem taşıyan ve ulaşılabilirliği yüksek bir konumda yer alan Türkiye'yi tercih ettiklerini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak; Türkiye'nin günümüz dünya sanayi coğrafyasındaki konumunun temellerinin 1950'lerde atıldığı görülmektedir. Bu yıllarla birlikte yabancı sermayenin yasal düzenlemeler ile çeşitli imtiyazlar tanınarak teşvik edilmesi, ucuz arsa ve ucuz iş gücü temininin kolay olması nedeni ile Türkiye yabancı yatırımcıların tercih ettikleri öncelikli ülkelerden biri olmuştur. Tarihsel süreçte Asya ile Avrupa arasında bir geçiş koridoru oluşturması nedeni ile jeopolitik bir öneme sahip olan Türkiye, günümüzde, konumu ve pazara ulaşım olanaklarının fazla olması nedeni ile cazip bir ülke haline gelmiştir.

Özetle, 19. yüzyıldan günümüze şekillenmeye devam eden dünya sanayi, üretimi yönetme ve yönlendirme rolüne sahip gelişmiş ülkeler ile üretimin yapıldığı gelişmekte olan ülkeler olmak üzere ikili bir yapı göstermektedir. Türkiye'nin dünya sanayi coğrafyası içerisinde rolünün ise üretimin yapıldığı gelişmekte olan ülke olduğu görülmektedir. Türkiye'de yatırım yapan yabancı sermayeli firmalar bu durumun başlıca göstergesidir. Teknoloji ağırlıklı bir üretim biçimini benimseyen gelişmiş ülkeler, çevreyi kirlletici ağır sanayi yatırımlarını ülkelerinin dışına, gelişmekte olan ülkelere kaydırmışlardır. Bu tür büyük sanayi firmalarının merkezleri gelişmiş ülkelerde bulunurken, üretim merkezleri gelişmekte olan ülkelerde yer seçmekte, pazar olanakları açısından ön plana çıkan ülkelerde ise bölge merkez ofisleri açılmaktadır. Yapılan incelemeler göstermektedir ki Avrupa'nın Orta ve Uzakdoğu pazarına açılan ana kapısı görevindeki Türkiye, ağırlıklı olarak Avrupa menşeli firmaların özellikle kimya ve makine sanayi gibi kirlleticiliği yüksek sanayi yatırımlarına konu olmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye dünya sanayi coğrafyası içerisinde merkez olan Avrupa ülkelerinin çevre ülkesi konumundadır.

3.2. Ulusal Ölçekte Kocaeli'nin Yeri ve Kimliği

Kocaeli'de ilk sanayi tesisleri 19. yüzyılda Kocaeli'nin idari merkez olan İstanbul'da bulunan Saray'a yakın olması nedeni ile kurulmuştur. 1930'lu yıllarda SEKA Fabrikasının kurulması ile kentin sanayileşme süreci devam etmiştir. I. ve II. Beş Yıllık Sanayi Planları incelendiğinde (Tablo 1.), ülke genelinde benimsenen politikaların tamamının Kocaeli özelinde gerçekleştirildiği; Kocaeli'de il merkezi İzmit odaklı geliştirilmesi ön görülen sanayinin yer seçiminde hammadde temini, ulaşım kolaylıkları ve en önemlisi pazara yakınlığın (İstanbul) etkili olduğu görülmektedir. Planlar doğrultusunda 1930'lu yıllarda doğal yapısı ve bitki örtüsü nedeni ile hammaddesinin rahat temin edileceği kağıt sektörünün; 1950'li yıllarda da kimya ve petro-kimya sanayi tesislerinin "İzmit'in üretim için ihtiyaç duyulan kömürün sağlanacağı Zonguldak'a yakın olması ve iyi kalker taşının getirileceği Marmara Adaları'na deniz

bağlantısının var olması; üretilen karpitin İstanbul piyasası üzerinden dağıtımının sağlanabilmesi” nedeni ile kentte yer seçmesi ön görülmüştür (Avdan, 2009; İnan, 1972).

Kocaeli’nin sanayi kentine dönüşmesindeki en önemli kırılma noktası, ulusal sanayinin gelişimine paralel olarak, 1950’li yıllar olmuştur. İstanbul kent merkezindeki küçük ve orta ölçekli sanayi alanlarının 1955 yılında kent çeperlerine taşınması kararı fizik mekanda Tekirdağ – İstanbul – Kocaeli hattı boyunca uzanan ana ulaşım koridoru niteliğindeki E-5 Devlet Karayolu boyunca sanayi alanlarının kümelenmesine neden olmuştur. Bu döneme kadar merkez ilçe İzmit odaklı bir sahil kenti görünümündeki Kocaeli, 5 yıllık kalkınma planlarında sanayinin İstanbul’dan desantralize edilerek yakınındaki yerleşmelere kaydırılmasını destekleyen kararlar (Tablo 2 ve Tablo 3) doğrultusunda hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasından önce yine bu dönemde Türkiye ve Marmara Bölgesi içinde en hızlı şehirleşen ve sanayileşen Doğu Marmara Alt Bölgesi için 1963 yılında “Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı” yayınlanmıştır (Tablo 4) (Kayan, 2012; Tekeli, 1972).

Tablo 4. Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı kararlarının İstanbul ve Kocaeli’ne yansımaları

Ana başlık	İstanbul ile ilgili Kararlar	Kocaeli’ne Yansıyan Kararlar
Gelişim	Ülke hızından daha büyük bir hızla gelişim hedefi	
Sanayi	Pazara yönelik bir sanayi	Sanayinin, Derince-İzmit ve Adapazarı’nı içine alan İstanbul’un doğusunda bir koridora kaydırılması İstanbul’un 100-150 kilometre doğusunda, İzmit-Adapazarı arasında büyük bir endüstri merkezinin kurulması
Yerleşim alanları	Büyükçekmece – Gebze arasında yeni yerleşim alanlarının oluşturulması Anadolu Yakası’nın gelişimine öncelik verilmesi	
Limanlar	Haydarpaşa Limanı’nın yer seçiminin hatalı olması nedeni ile tasfiye edilmesi	Haydarpaşa Limanı’nın, transit nakliyat dışında, İzmit Körfezi’nin içine taşınması, Derince Limanı’nın güçlendirilmesi
Tersaneler	Mevcut tersanelerin genişletilmemesi, yeni tersane alanlarının planlanması	Gölcük Tersanesi’nden kapasitesine daha uygun şekilde faydalanılması
Demiryolu		Tütünçiftlik-İzmit-Sapanca Gölü arasında, şehirleşme isteği doğrultusunda banliyö sisteminin getirilmesi
Havaalanı		İzmit ve Adapazarı çevresinin ihtiyacına cevap verecek bir yerel havaalanı açılması
Karayolu	Yalova-İzmit bağlantısının inşaatının bitirilmesi Karadeniz Ereğlisi - İzmit yolunun ıslah edilmesi böylelikle Ereğli Demir Çelik Fabrikası’nın İzmit ağır sanayi bölgesine, faaliyetinin çok artması ümit edilen Gölcük Tersanesi’ne ve İzmit’te kurulması düşünülen Bölge Limanı’na bağlantısının sağlanması	
Şehir trafiği	İstanbul’un trafik sorununa çözüm bulunması	İleride şehir trafiğinde yaşanacak soruna karşılık deniz trafiğinin değerlendirilebilmesi
Yeşil alanlar	Boğaziçi ile Tuzla – Hereke arasında yeşil alanların yer alması	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur (Avdan, 2009; Kayan, 2012; Tekeli, 1972).

Plan kararlarından da anlaşılacağı üzere, plan kapsamında İstanbul sanayiinin, İstanbul’un doğusunda Derince-İzmit ve Adapazarı’nı içine alan bir koridora kaydırılması; İzmit-Adapazarı arasında, İstanbul’un 100-150 kilometre doğusunda, büyük bir endüstri merkezinin kurulması ön görülmüştür. İstanbul Kalkınma Derneği’nce 1967 yılında düzenlenen İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi’nde Büyük İstanbul Metropoliten alanı Silivri ile Gebze arasındaki toplam 6500 km² büyüklüğündeki alan (İstanbul İli ve Gebze İlçesi toplamı) olarak tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle Kocaeli’nin İstanbul odaklı bir sanayi kentine dönüştürülmesine yönelik

kararlar Doğu Marmara Bölge Planı ile alınmış, il sınırları içerisinde kalan Gebze bölgesi ise İstanbul'un uzantısı olarak kabul edilmiştir (Duranay, vd. 1972).

Süreç içerisinde TEM Otoyolu'nun açılması, İstanbul sanayinin desantralizasyonu kapsamında devlet tarafından verilen destekler (KDV istisnası, vergi indirimi, vb.), ucuz arsa ve ulaşım akslarına, daha da önemlisi Türkiye'de önemli bir ulusal ve uluslararası Pazar olan İstanbul'a yakınlığı ile Kocaeli'nin sanayi kentine dönüşüm sürecinin önü açılmıştır.

1950-1980 döneminde kent için yapılan planların bütüncüllükten uzak olması, parçacıl ve mevcut fizik mekanı düzenlemeye yönelik çözümler sunmasının yanında İstanbul için 1980 sonrasında ve 1990'lı yıllarda yapılan planların verilerinde Kocaeli'nin İstanbul sanayiinin desantralize edileceği bir çevre il olarak belirlenmesi sonucunda Kocaeli sanayi kentine dönüşmüştür.

2016 yılı itibari ile 82.810 kişinin istihdam edildiği ilan edilmiş ve planlanan olmak üzere toplam 13 organize sanayi bölgesi, 2 serbest bölge, 2 teknoloji geliştirme bölgesi, 4 bilimsel araştırma ve geliştirme bölgesi ile D-100 Karayolu üzerinde ve kent içerisinde konumlu büyük ölçekli sanayi tesislerinin bulunduğu Kocaeli, Türkiye Sanayinin Başkenti olarak tanımlanmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017). Hammadde-üretim ilişkisi doğrultusunda kağıt sanayi için uygun bulunan Kocaeli, yalnızca 60 yıllık bir sürede kimya ve makine sanayi başta olmak üzere bir çok sanayi türünün odak noktası haline gelmiştir. Ülke ölçeğindeki kalkınma planları, bölge ölçeğindeki planlar ile İstanbul ve Kocaeli ölçeğindeki planlar incelendiğinde ise bu sürecin devam ettirilmesinin hedeflendiğini görülmektedir.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı'nın resmi internet sitesi <https://marka.org.tr/> adresinde Kocaeli için "Türkiye'nin en çok yatırım alan bölgesi, yabancı yatırımların tercihi, vb." ifadeler kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları da bunu doğrular niteliktedir. TOBB Sanayi Veritabanı verileri doğrultusunda;

- Kocaeli'de 228 adet yabancı sermayeli firma (Türkiye'nin %21'i) bulunduğu,
- Firmaların Avrupa (%77.6), Uzakdoğu (%11.8), Amerika (%6.1), Ortadoğu (%3), Rusya (%0.8), Avustralya (%0.4) kökenli olduğu,
- Sırası ile Almanya (%21), Hollanda (%9), Fransa (%8), Güney Kore (%8), İtalya (%7), Avusturya (%6), İngiltere (%6), Amerika Birleşik Devletleri (%6) kökenli firmaların yatırım yaptığı ve bunların ağırlıklı olarak G6 ve G20 ülke grupları içerisinde yer aldığı,
- Yatırım yapan firmaların %59'unun yabancı sermaye oranının %81 ile %100 arasında, %32'sinin %50'den az ve %9'unun %51-80 arasında olduğu gözlemlenmektedir.

Bu tablo pazara yakınlık nedeni ile Türkiye'yi yatırım yapılacak ülke olarak belirleyen yabancı sermayeli firmaların Türkiye'nin tek küresel kenti olan İstanbul'a yakın konumlu olmasının yanı sıra, organize edilmiş bir sanayi yapısı, İstanbul'a oranla ucuz arsa ve iş gücü, yüksek ulaşım olanaklarına sahip olması nedeni ile Kocaeli'ni yatırım yapmak için uygun bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca Kocaeli'de yatırım yapan ülkelerin sahip oldukları payın ülke değerlerine yakın olması, Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarının diğer iller özelinde bir araştırma yapılmaksızın Kocaeli örneklemesi üzerinden okunabileceğini göstermektedir. Bu durum Kocaeli'nin 'Türkiye'nin Sanayi Başkenti' kimliğinin de bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Kocaeli'de yatırım yapan yabancı sermayeli firmaların;

- Kimya (%32), Makine (%26), Maden, Metalurji, Taşa Toprağa Dayalı, Orman Ürünleri (%26), Gıda (%6), Dokuma, Tekstil ve Deri (%1) sektörlerinde, %8'inin ise diğer olarak kategorize edilen sektörlerde faaliyet gösterdiği,
- Almanya, Hollanda ve Fransa'nın Kimya; Güney Kore'nin Makine; İtalya ve Avusturya'nın Maden, Metalurji, Taşa Toprağa Dayalı ile Orman Ürünleri; İngiltere'nin Kimya ile Maden, Metalurji, Taşa Toprağa Dayalı, Orman Ürünleri; Amerika Birleşik Devletleri'nin ise Makine sektörlerinde ağırlıklı olarak faaliyet gösterdikleri görülmektedir.

Türkiye'de olduğu gibi Kocaeli'de de yer seçmiş yabancı sermayeli firmaların çevreyi kirletme oranı yüksek olan makine ve kimya sektörlerine yatırım yaptıkları, diğer bir deyişle Türkiye'nin en gelişmiş bölgesinin merkezi konumundaki bir ilin özellikle Avrupa'da yer seçmesi istenmeyen kirli sanayiye ev sahipliği yapması için seçildiği görülmektedir. Türkiye'de en çok sanayi yatırıma konu olan Marmara Bölgesi içerisinde Kocaeli yabancı sermaye yatırımları ile ön plana çıkmakla birlikte, bu durumun başlıca nedeninin İstanbul'a yakın olmasının yanı sıra, ulusal ve uluslararası karayolu, demiryolu ve denizyolu bağlantıları, korunaklı limanlar ve deniz ile tepelik alanlar arasındaki geniş düzlüklerin varlığı olduğu görülmektedir.

Kocaeli'de yer seçmiş yabancı sermayeli firmaların yer seçimi ilçeler bazında incelendiğinde, İstanbul sınırında yer alan Çayırova (%16) ve Gebze (%37) ilçeleri ile Gebze'nin uzantısı durumundaki Dilovası'nın (%21) başı çektiği görülmektedir. Gebze'nin İstanbul'un devamı olarak görülmesi, Dilovası ve Çayırova ile mekânsal ilişkileri, D-100 Karayolu'nun bu ilçeler arasındaki bağlantıyı sağlaması, bölgenin İstanbul'a yakınlığı nedeni ile 1960 sonrasında yabancı sermaye yatırımlarının %74'ünün bu bölgede yer seçtiği izlenmektedir. Bu sıralamada Kartepe (%10) ve İzmit'in (%6) 4. ve 5. sırada yer almasının nedeni ise 1970'li yıllarla birlikte D-100 karayolu boyunca yer seçmeye başlamış büyük sanayi kuruluşlarının ve organize sanayi bölgelerinin bu ilçelerdeki varlığıdır. 2000'li yıllara kadar sanayi odaklı gelişimin gözlenmediği, ancak 1999 Marmara Depremi sonrasında liman yapımına uygun alanların ve kamu arazilerinin varlığı nedeni ile merkezi hükümetlerce verilen teşvikler sonucu büyük sanayi yatırımlarına konu edilen serbest bölgeler ile teknoloji geliştirme bölgelerinin yer aldığı Başiskele ve Gölcük İlçeleri ise 6. ve 7. sırada yer almaktadır.

Kocaeli'de yatırım yapan yabancı sermayeli firmaların yatırım yaptıkları bölgelere bakıldığında İtalya dışındaki diğer tüm ülkelerin %60'tan fazlasının yatırım yeri olarak organize sanayi bölgelerini tercih ettiği görülmektedir. Bu durum organize sanayi bölgelerinin yerel yönetimlerden ayrı ve özerk olmaları, meri mevzuat doğrultusunda vergi muafiyeti, yatırım teşvikleri gibi sunulan imtiyazların yanı sıra hazır arazi ve altyapı, ulaşım yatırımları vb. 'den kaynaklanmaktadır.

Organize sanayi bölgelerinde yer seçmiş yabancı sermayeli firmaların yaklaşık %54'ünün Gebze Alt Bölgesi'nde bulunan organize sanayi bölgelerinde yatırım yaptığı görülmektedir. Bu durum Gebze Alt Bölgesi'nin, Kocaeli il sınırlarında yer almasına karşın İstanbul'a en yakın konumdaki bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde İstanbul'un devamı olarak nitelendirilen Gebze Alt Bölgesi İstanbul'dan desantralize edilerek bölgede yer seçen sanayi tesislerinin yanında, teşvikler sonucunda yapılan yeni sanayi yatırımlarının bulunduğu alanların 2000'li yıllarla birlikte organize sanayi bölgesine dönüştürülmesi sonucunda OSB sayısı en fazla olan bölge olma niteliğini taşıırken, köklü sanayi tesislerini de içermesi nedeni ile en fazla yatırım yapılan bölge olmuştur (Şekil 3).

Merkez ofisi Kocaeli'de olan 107 adet yabancı sermayeli firma bulunmaktadır. Firmalara ait 135 adet fabrikanın %83'ünün Kocaeli konumlu olduğu belirlenmiştir. Üretim tesisi yatırımı yapılan

Tablo 5. Yabancı sermayeli firma verilerinin Türkiye – Kocaeli karşılaştırması

	Türkiye	Kocaeli
TOBB Sanayi Veritabanına Kayıtlı Yabancı Sermayeli Firma Sayısı	1076	228
Firmalara ait fabrika sayısı	1383	225
En Fazla Yatırım Yapan Bölge	Avrupa (%77,9)	Avrupa (%77,6)
En Fazla Yatırım Yapan Ülke	Almanya (%25)	Almanya (%21)
En Fazla Yatırım Yapılan Sektör	Makine (%29) Kimya (%21)	Kimya (%32) Makine (%26)
Fabrika Yer Seçimi	Kocaeli (%16)	-
OSB İçi Yer Seçim	%30	%50
Merkez Ofis Yer Seçimi	İstanbul (%36)	Kocaeli (%47)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Cumhuriyet dönemine kadar başkent ve ülkenin en gelişmiş ili rolüne sahip İstanbul, 1930-1950’li yıllar arasında sahip olduğu bu rolü yatırımların ülke geneline dengeli bir biçimde kaydırılması ve bu amacı destekleyen Ankara’nın başkent ilanını ile birlikte kaybetse de, ülke politikalarındaki 1950 sonrasındaki değişimle birlikte yeniden önem kazanmış ve ülkenin başkent haline gelmiştir. İstanbul tarihsel süreçte sahip olduğu konum ve kimlik öğeleri nedeni ile sanayi yatırımlarına konu olmuştur. Ülke ekonomi ve gelişim politikalarında yapılan değişikliklerin yanı sıra planlama aracılığı ile ülke, bölge ve kent ölçeğinde İstanbul’a verilen “küresel kent rolü” ile birlikte 1980 sonrasında sanayi yerine hizmetler sektörü odaklı bir gelişmeye konu edilmiştir. Bu durum İstanbul ile doğrudan etkileşimli iller olan başta Tekirdağ ve Kocaeli’nin de hızlı bir değişim süreci yaşamasına neden olmuştur. Merkez/çevre kent bağlamında İstanbul merkez kent rolünü üstlenirken, yakın çevresindeki Tekirdağ ve Kocaeli ise çevre kent rolü üstlenmiştir. Tarihsel süreç boyunca İstanbul’un Anadolu’ya açılan kapısı rolünü üstlenen Kocaeli’nin yabancı sermaye yatırımları açısından diğer kentlere göre ön plana çıktığı görülmektedir.

Yabancı sermayeli firmalarla ilgili tespitler göstermektedir ki, planlama-sanayi ilişkisi bağlamında ilin İstanbul ile olan ilişkileri, ülke, bölge ve her iki kentin fiziki planlama süreçlerinin de etkileri ile Kocaeli Türkiye ve dünya sanayi coğrafyası içerisinde oldukça öneme sahip olmuştur.

4. SONUÇ

2016 yılı verileri doğrultusunda detaylı alt başlıklar hazırlanan ancak 2023 yılı ile ana göstergeler karşılaştırıldığında örtüşen veriler göstermektedir ki, Türkiye’deki yabancı sermayeli firmaların yer seçiminde kentlerin gelişmişliklerinin, ulaşım olanaklarının, nüfuslarının, hizmetler sektörünün geliştiği kentlere yakınlıklarının ve sanayi yapılarının yanı sıra planların da etkisi yadsınmaz.

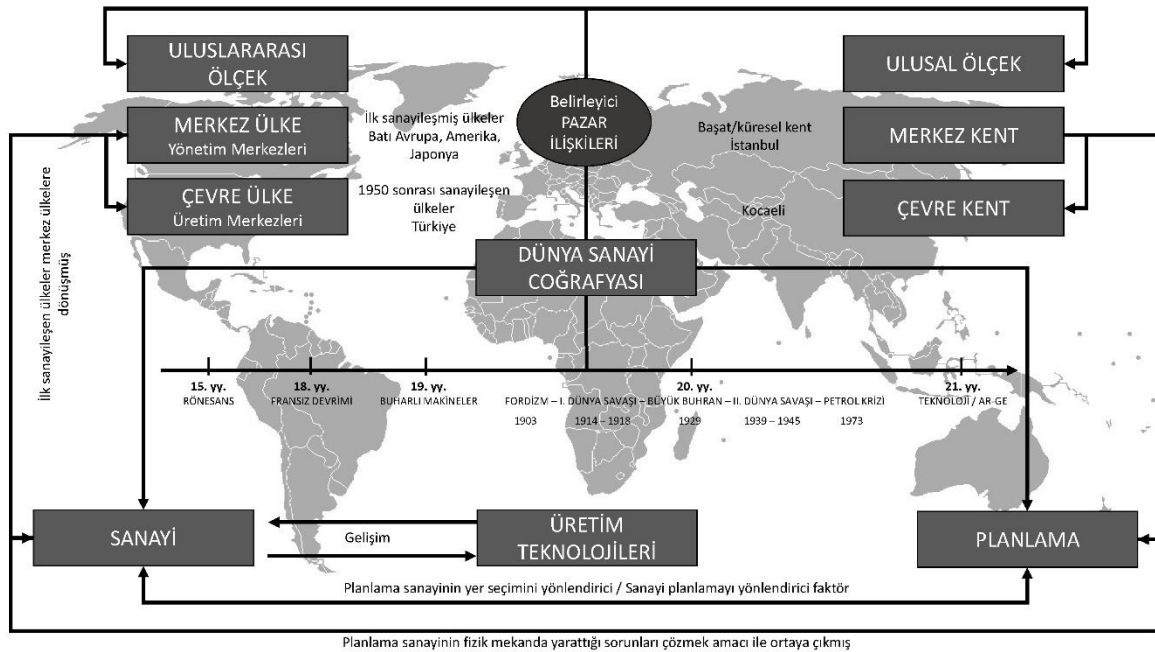
Türkiye’nin Avrupa ve Asya arasında bir köprü konumunda olması yabancı sermayeli yatırımcılar için bir bölge merkezi olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu durumun yanı sıra liman, tren yolları ve Avrupa-Asya arasında bağlantı sağlayan karayollarının, ulusal/uluslararası ulaşılabilirliği artıracak birçok projeye konu olması sonucu ulaşılabilirliğinin yüksek olmasının da yatırımları çekmekte etkili olduğu görülmektedir. Öte yandan sanayileşmeyi desteklemek amacı ile çeşitli imtiyazlar sunan kendi içerisinde özerk organize sanayi bölgeleri, serbest bölgeler ve teknoloji geliştirme bölgelerinin, inşaata yönelen ülke ekonomisi nedeni ile kurulu ancak işletilemeyen mevcut sanayi tesislerinin ve emek yoğun sanayiler için niteliksiz, ucuz iş gücünün varlığının Türkiye’nin özellikle Avrupa ülkeleri için Orta ve Güney Avrupa Bölgesi ile Asya bağlantılarının kurulması amacı ile bölge ofisi olarak belirlenmesinde etkili olduğu

görülmektedir (Şekil 4). Türkiye'nin sahip olduğu bu rolün kalkınma planları doğrultusunda devletin belirlediği rol ile örtüşmesi, ülke hedeflerinin gerçekleştirildiğinin de bir göstergesidir.

Kocaeli özelinde bir değerlendirme yapıldığında yukarıda sayılan faktörlere ek olarak ilin İstanbul'a yakınlığı nedeni ile süreç içerisinde ülke, bölge ve kent planları hedefleri doğrultusunda İstanbul'dan desantralize edilen büyük sanayi kuruluşlarının seçimine konu olduğu görülmektedir. Merkez ofisleri prestij göstergesi olarak İstanbul'da bulunan firmaların, üretim yeri olarak Kocaeli'ni seçmesindeki faktörlerden bir diğeri ise yoğun bir biçimde sanayi odaklı planlanan Kocaeli'nin aynı zamanda taşımacılık amaçlı kurgulanan ve inşaatı devam eden Kuzey Marmara Otoyolu, TEM Otoyolu, 42 adet özel ve kamu kullanımındaki liman alanı ve tren yolunun varlığı ile bir ulaşım odağı olmasıdır. Öte yandan İstanbul'da ikamet eden nitelikli iş gücünün rahatça ulaşabileceği bir alan olan Kocaeli, süreç içerisinde göçlerle gelen ve ucuz iş gücü sağlayan kalabalık nüfusu ile de ön plana çıkmaktadır.

Bu durumun yanı sıra kentin sanayi kimliğinin devam etmesi adına kamu yararı adı altında imtiyazlar rahatça verilmekte, koruma alanları tahrip edilmekte, kıyılar sanayi yatırımları için büyük dolgulara kolayca konu edilmekte; bu durum yatırım için Kocaeli'nin tercih edilmesinde önemli yer tutmaktadır. Bu doğrultuda bir zamanların Seka Kavaklığı Ford Otosan A.Ş.'ye bizzat dönemin cumhurbaşkanı tarafından hediye edilmiş; İzmit Ovası olarak bilinen İzmit Körfezi ile Sapanca Gölü arasındaki bölge 1980'li yıllarda İstanbullu büyük sanayiciler tarafından satın alınarak büyük ölçekli sanayi tesislerinin yer seçimine konu olmuş, bir zamanların tarım arazileri günümüzde organize sanayi bölgelerine dönüşmüştür.

Şekil 4. Dünya Sanayi Coğrafyasında Türkiye, İstanbul ve Kocaeli'nin Konumu ve Rolü

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetle (Şekil 4.);

- Günümüzdeki sanayi coğrafyasında Türkiye Avrupa ağırlıklı sanayi firmalarının, Ortadoğu ve Uzakdoğu pazarında bölge üretim merkezi rolü üstlenen bir çeper ülke haline gelmiştir.

- Avrupa ağırlıklı yabancı yatırımcılar ülkenin en gelişmiş ve başat kenti olan İstanbul ve İstanbul'un etkileme alanı olan Kocaeli, Tekirdağ ve Bursa illerini de kapsayan alan içerisinde yatırım yapmakta olup, en çok yabancı yatırımı çeken il Kocaeli'dir.
- II. Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde imzalanan ticaret anlaşmalarına Türkiye'nin de taraf olması ile 1950'li yıllardan sonra yabancı sermayeli firmalar ülkede yer seçmeye başlamıştır.
- İstanbul için bu yıllardan itibaren yapılan planlarda belirlenen kimlik doğrultusunda sanayinin desantralize edilmesi kararı çevre illerin gelişimi de etkilemiştir.
- İstanbul'dan desantralize edilen ve merkez-çevre kent ilişkisi kapsamında İstanbul'a yakın olmak isteyen sanayi Kocaeli'de yer seçmeye başlamıştır.
- İstanbul ile etkileşimli bir kent olan Kocaeli için yapılan planların İstanbul için yapılan bu planlardan bağımsız olması sonucunda Kocaeli, ülke, bölge ve İstanbul özelinde yapılan plan kararları doğrultusunda İstanbul sanayisinin başlıca yer seçtiği kentlerden biri haline gelmiştir.
- 1950'li yıllarda E-5 (D-100) Karayolunun, 1970'li ve 1980'li yıllarda TEM Otoyolu'nun yapımı sonucunda ulaşılabilirliğin artmasının yanı sıra, ucuz tarım arazilerinin varlığı sanayinin Kocaeli'de doğu-batı eksenindeki gelişiminin bu yıllardan sonra kuzey-güney doğrultusuna kaymasına neden olmuştur.
- Benzer biçimde çalışılan yer-konaklanan yer arasındaki ilişki bağlamında yerleşim deseni de değişmeye başlamıştır.
- Benzer sanayilerin ve yan sanayilerin aynı mekanda yer seçme eğilimleri sonucunda sanayi kümelenmeleri oluşmaya başlamıştır. Bu durum daha sonraki yıllarda yasal tabanın oluşturulması ile birlikte organize sanayi bölgelerine dönüşmüştür.
- 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de yer seçmeye başlayan yabancı sermayeli firmalar yer seçtikleri ülkedeki merkez illerde yönetim binaları, bu illerin çevre illerinde ise üretim tesislerini konumlandırmaktadır.
- Yabancı sermayeli firmaların yer seçiminde merkez-çevre kent ilişkisinin yanı sıra, ulaşım ilişkilerinin, altyapı olanaklarının da etkili olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Kocaeli, 1960'lı yıllardan itibaren ilke kararı "İstanbul sanayisinin desantralize edilmesi" olarak belirlenen ülke ve bölge ölçeğindeki planlar doğrultusunda "Sanayi Kenti"ne dönüştürülmüştür. Süreç içerisinde il için yapılan mekansal planlarda bu kararın etkilerini ancak geçici olarak bertaraf edecek çözümler üretilebilmiştir. Fizik mekanın şekillenmesinde planlamadan daha hızlı sonuca ulaşan sanayileşme sonucunda planlar sosyal, ekonomik ve fiziksel dinamiklere yetişememiş, amacına ulaşamamıştır.

KAYNAKÇA

- Akdeve, E. (2008). *Sanayi Kümelerinde Yenilik, İşletmelerarası İlişkiler ve Yakınlıklar Organize Sanayi Bölgesinde Uygulama: Ankara 1. Organize Sanayi Bölgesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akın, O. (1999). *Küreselleşme Olgusu ve Kent Mekanı Üzerindeki Etkileri (İstanbul Metropolen Alanı Örneğinde)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aslan, N. (1997). *Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

- Avdan, F., (2009). *Cumhuriyet Dönemi Kentleşme Sürecinde Planlama Deneyimi: 1930-1980 İzmit Planları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir Ş., Aydemir, S. E., Beyazlı D. S., Ökten N., Öksüz A. M., Sancar C., Özyaba M., Türk Y. A. (2004). *Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı*. Trabzon: Akademi Kitabevi.
- Bumin, K. (1990). *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İkinci Cilt: Kimliğin Gücü*. (Çev. Kılıç, E.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2007). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Üçüncü Cilt: Binyılın Sonu*. (Çev. Kılıç, E.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakmak, U. (2016). Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, Y:2016, C.21, S.1, 151-171. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduibfd/article/view/5000182872/5000161768>
- Çetinkaya, M. (2004). *Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi*. Erişim adresi: dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/download/732/684.
- Çubuk, M. (1983). Tarih Boyunca Çevre ve Toplumun Tasarlanmış Eylemi olarak Şehircilik: Doğuşu ve Gelişimi, Çoğaltılmış Ders Notu, MSÜ Mimarlık Fakültesi.
- Duranay, N. vd. (1972). Cumhuriyetten Bu Yana İstanbul Planlaması. *Mimarlık Forum Dergisi*, Yıl 10, Sayı 7, s. 67-108. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/421/6606.pdf>
- Düzgün, R., Türker, O., Ecevit, E. (2009). *İlk 500 Sanayi Kuruluşunda Yabancı Sermaye Payının Sektörel Analizi ve Bazı Göstergeler İtibariyle Yabancı Sermayeli İşletmelerin Performansları*. Erişim adresi: <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi33/8.k%C4%B1s%C4%B1m.pdf>.
- Ersoy, M. (2005). Türkiye'de Kent Planlamasının Güncel Sorunları. *9.Ulusal Halk Sağlığı Günleri, Bildiri Özet Kitabı*, s. 137-144.
- Ersoy, M. (2007). *Kentsel Planlama Kuramları*. İmge Kitapevi, 1. Basım, Ankara.
- Ersoy, M. (2012). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Ninnova Yayıncılık.
- Güven, A. (2016). Kent, Kentleşme ve Kentsel Yönetim İhtiyacı. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 4 (1), s. 21-30. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/368422>
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- IMF. (2016). *Global Monitoring Report 2015/2016*. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/22547/9781464806698.pdf>
- Karış, G. (2017). Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı. *International Journal of Public Finance*, 2 (2), 245-263. doi: 10.30927/ijpd.356692.
- İnan, A. (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *KMU İİBF Dergisi*, Yıl 10, Sayı 14, s:436-458.
- Karabıçak, M. (2000). Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Y.2000, C.5, S.2, s.49-65.
- Karış, G. (2017). Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı. *International Journal of Public Finance*, E-ISSN:2548-0499, DOI:10.30927/ijpf.356692, Vol./Cilt:2, Issue/Sayı:2, 245-263.

- Kayan, A., (2012). Türkiye’de Bölge Planlaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, Yıl/Year: 2012 Cilt/Volume: 9 Sayı/Issue: 20.
- Kaygalak, İ. (2015). *Türkiye’de Sanayi Kümelenmesi ve Sanayinin Yer Seçimindeki Yeni Eğilimler*. Erişim adresi: http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_19.pdf.
- Keleş, R. (2010). Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi, Ankara.
- Mert, Z. G. (2002). *1980 Sonrası Üretim ve Hizmet Etkinlikleri İlişkilerinin Tanımlanması Mekana Yansımaları Ve İstanbul Bölgesi Kapsamında Bir Değerlendirme* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Müderrişoğlu B., Gezici Korten F. (2015). Mevcut Yığılmaların Kümelenmeye Dönüşümünde İlişkilerin Mekansal Dağılımı ve Yakınlık Olgusu. *Planlama Dergisi* 2015, 25 (2), 107-121. doi: 10.5505/planlama.2015.40085
- Orta Anadolu Makine ve Aksamları İthalatçıları Birliği, (Nisan, 2017), Makine Sektörü Makro Pazar Analizi Mevcut Durum Değerlendirmesi ve Stratejik Öneriler Raporu, Erişim adresi <http://www.makfed.org/images/s/MakineSektoruStratejiveUygulamaPlani.pdf>, (Erişim tarihi: 15.01.2025)
- Parasız, İ. (2004). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Yayınevi.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2017). 81 İl Sanayi Durum Raporu, s. 352-365. Erişim adresi: <https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/81-il-sanayi-durum-raporlari/mu1603011615>
- Sezik, M. (2016). Kent Kimliğinin Korunması ve Kentsel Gelişimin Sağlanması Bağlamında Yerel Yönetimin Önemi: Adıyaman Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s. 43-56. Erişim adresi: <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/264634>
- Şahin, O. E. (2023). Modern Ütopyacı Düşünürlerin İdeal Kent Arayışları. *Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)*, Cilt 8, Sayı 2, s. 465-494. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3215875>
- Şener, S., Kılıç C. (2008). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008/1, s:22-49. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/bilgisosyal/issue/29126/311561>.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB). (2015). 72. Genel Kurul Ekonomik Rapor. Erişim adresi: <https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2016/72GK/72-Genel-KurulEkonomikRapor2015.pdf>
- Tekeli, İ., (1972). *Bölge Planlama Üzerine*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- TİM. (2016). Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu. Erişim adresi: https://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_raporu_2016.pdf
- TİM. (2017). Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu. Erişim adresi: https://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_raporu_2016.pdf
- Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM), (2017), Ekonomi Dış Ticaret Raporu 2017, Erişim adresi http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/T%C4%B0M_Ekonomi_Raporu_2017.pdf, (Erişim tarihi: 15.01.2025)
- Uras, G. (2017). *Ayşe Teyze Soruyor, Güngör Hoca Anlatıyor Sanayileşecektik Büyüyecektik N’oldu Bize?*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yeşil, S. (2010). Küreselleşme ve İşletmelerin Küreselleşme Süreçleri: Karşılaşılan Fırsatlar ve Tehditler. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 1, 22-72.

- Yıldırım, C. (2011). Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 2, 1-23.
- Yıldırım, M. M. (2018). Know-How Sözleşmeleri. *YBHD*, Yıl 3, Sayı 2018/1, s.2017-257. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/428274>.
- Yurdakul, E. (2005). *Türkiye'de Sanayileşme Sürecinde Organize Sanayi Bölgeleri ve Eskişehir OSB Uygulaması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- <https://data.tuik.gov.tr/>, Erişim tarihi: 16.06.2017-15.01.2025.
- <https://www.imf.org/> Erişim tarihi: 08.05.2017-15.01.2025.
- <https://marka.org.tr/> Erişim tarihi: 15.01.2025.
- <https://openknowledge.worldbank.org/> Erişim tarihi: 08.05.2017-15.01.2025.
- <http://sanayi.tobb.org.tr/> Erişim tarihi: 15.05.2016-15.01.2025.
- <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> Erişim tarihi: 15.01.2025.
- <https://www.yased.org.tr/> Erişim tarihi: 24.03.2019-15.01.2025.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş ile finansal ilişki bulunmadığı, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma etik kurul izni dışındadır.

Katkı Oranı Beyanı: Sorumlu yazar Dr. Duygu KANIK %50, yazar Doç. Dr. Oya AKIN %50 oranında çalışmaya katkı vermiştir.